

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Gabriela Trdličková

**Dobrovolná bezdětnost v České republice
v mezinárodním kontextu**

Bakalářská práce

Praha 2013

Autor práce: **Gabriela Trdličková**

Vedoucí práce: **Mgr. Karolína Dobiášová**

Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

TRDLIČKOVÁ, Gabriela. Dobrovolná bezdětnost v mezinárodním kontextu. Praha, 2013. 68 s. Bakalářská práce (Bc) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce Mgr. Karolína Dobiášová.

Abstrakt

Tato bakalářská práce nesoucí název Dobrovolná bezdětnost v České republice v mezinárodním kontextu je zaměřena na fenomén dobrovolné bezdětnosti, jenž je během posledních dvaceti let v České republice, ale i v dalších zemích západní společnosti, na vzestupu. Práce vychází z relevantních sociologických teorií zejména z teorií individualizace, kulturní změny a hodnoty dítěte. Věnuje se výkladu demografických změn a druhému demografickému přechodu v České republice i v Evropě, na jejichž základech staví myšlenku možnosti použití informací o dobrovolné bezdětnosti v zahraničí i na Českou republiku, která se v reprodukčních záměrech těmto zemím blíží. Práce vysvětluje pojem bezdětnost a definuje dobrovolnou a nedobrovolnou volbu, s důrazem na první typ. Krátce se věnuje mediální reflexi dobrovolné bezdětnosti a veřejnému mínění. K dosažení cílů práce, jimiž jsou porozumění a popsání faktorů a motivů dobrovolné bezdětnosti, a následné vytvoření modelu těchto zjištění, využívá kvalitativní přístup k vytvoření přehledu výzkumů. V práci jsou popsány tři základní typy faktorů a motivů, z nichž každému je věnována jedna podkapitola. V další kapitole je popsána stereotypizace a stigmatizace dobrovolně bezdětných, jenž také působí jako faktor dobrovolné bezdětnosti. Zabývá se též reakcí na odhalení dobrovolné bezdětnosti okolí, které je zátěžovou situací. V práci je rovněž zmíněno zpětné hodnocení této životní reprodukční volby samotnými bezdětnými.

Abstract

This thesis „Voluntary childlessness in the Czech Republic in the international context“ is focused on the phenomenon of voluntary childlessness, that has been increasing in the past twenty years in the Czech Republic and other countries. It is based on relevant sociological theories, particularly theories of individualization and a cultural change and also the value of child theory. It deals with demographical changes and the second demographic transition in the Czech Republic and Europe. On this basis there is built an idea of using information about voluntary childlessness in other countries for the phenomenon in the Czech Republic as well, because it has similar reproductional intentions as in the other countries. The paper explains the term childlessness and defines a voluntary and involuntary choice, with accent to the first type. Shortly it deals with a media reflection and public opinion. To achieve goals of the thesis which are understanding and describing factors and motives of voluntarily childlessness and for creating a model of the factors and motives, a qualitative attitude was used to review the research. There are described three basic types of factors and motives, each of them is described in one chapter. Moreover there is a chapter dedicated to the stereotypization and stigmatization of childfree people, which are also factors of the voluntary childlessness. The paper is also focused on revealing voluntarily childless intentions and reactions of other people, which is a demanding situation. In the paper there is also mentioned the evaluation of the reproductional choice by childfree people themselves.

Klíčová slova

Bezdětnost, Dobrovolná bezdětnost, Faktory dobrovolné bezdětnosti, Motivy dobrovolné bezdětnosti, Model faktorů a motivů, Stereotypizace bezdětných

Keywords

Childlessness, Voluntary childlessness/Childfree, Factors and motives of Childlessness, Model of factors and motives, Stereotypization of childless people

Rozsah práce:

95 218

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17.5.2013

Gabriela Trdličková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Karolině Dobiášové za poskytnutí svého času ke konzultacím, za její cenné připomínky a ochotný přístup.

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

Bezdětnost, neboli absence rodičovství, je fenomén, který je v posledních dvou desetiletích v České republice na vzestupu. Spolu s odkládáním rodičovství do pozdějšího věku je bezdětnost studována a definována jako společensky důležité téma, jelikož má negativní společenské důsledky např. fungování sociálního systému, celkově nízká porodnost a z ní plynoucí následky.

Před rokem 1989 dosahovala míra bezdětnosti pouze 6-7%, po roce 1989 začala míra dobrovolné bezdětnosti stoupat a to především u žen ve věku 20-30 let. Především to souvisí s odsouváním plánovaného rodičovství do vyššího věku, kvůli možnostem, které se jim mohou naskytnout (cestování, vzdělávání, kariéra,..). (Hašková 2006: 2)

Bezdětnost může být celoživotní nebo dočasnou strategií. Rozděluje se na dva základní typy a to na dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolná bezdětnost je otázkou osobních preferencí a znamená tedy, že početí dítěte je záměrně zamezováno v plodném období a to buď s tím, že bude rodičovství odloženo do pozdějšího věku nebo není plánováno vůbec. Druhým typem je bezdětnost nedobrovolná, která je chápána bezdětnými jedinci jako problém, jelikož ačkoliv je rodičovství jejich volba, ze zdravotních či jiných důvodů není možné. (Hašková 2006: 12)

V evropských zemích je neustálý nárůst počtu bezdětných žen, což souvisí především s odkladem plánovaného rodičovství do pozdějšího věku a následná neplodnosti, dále se zvyšováním počtu žen s vysokoškolským zaměstnáním, u nichž je bezdětnost nejvyšší, ale také s nižším normativním tlakem na zakládání rodiny a výchovu dětí ze strany společnosti. V první části bych se podrobněji věnovala demografickému vývoji v České republice. Dále bych se věnovala demografickým trendům i dalších Evropských zemí, pro ucelený náhled celkového vývoje plodnosti a hodnoty dítěte a rodičovství. V této teoretické části bych také popsala rozdíly mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností, kde bych se více věnovala dobrovolné

bezdětnosti. Zde bych se zaměřila na diskuzi faktorů, které jsou nejčastěji označovány za faktory ovlivňující dobrovolnou bezdětnost v publikacích a dosud provedených výzkumech. Ve výzkumné části této práce bych ráda provedla polostandardizované rozhovory s osobami či s páry, jež se dobrovolně rozhodli být bezdětní. Zaměřila bych se především na vzorek nad 40 let, jelikož u nich je změna názoru na bezdětnost již nízká. (Hašková 2006: 12)

2. Předpokládaná teoretická východiska

Normativní přístup

Zdůrazňuje především vliv hodnot a osobních preferencí na změny v osobních životech a rodičovském chování. Vyzdvihuje sekularizaci, individualizaci, ale i změny postavení žen a mužů v rodině. Mezi normativní teorii patří i koncepce druhého demografického přechodu, jenž je známý jako druhá demografická tranzice. Dochází k němu v Evropě od 60.let 20.století. A jeho autoři jsou Ron Lesthaege a Dirk van de Kaa. Tento koncept představuje demografické změny k nimž dochází a které mají vliv vývoj společnosti. Mezi tyto změny patří právě také snižování porodnosti, ke kterému dochází díky kontrole početí pomocí antikoncepčních prostředků, odkládáním rodičovství do vyššího věku. Dále mezi další demografické změny patří zvyšování počtu nemanželských dětí, zvyšování průměrného věku vstupu do manželství, zvyšování počtu rozvodů, atd. Všechny tyto změny spolu se změnami strukturálními, kulturními, ale i technologickými, mají nepochybně vliv na změny rodičovského chování.

(Hamplová 2003: 9)

Strukturální přístup - Teorie racionální volby

Tato teorie neuvažuje jako faktory individuální hodnoty, ale věnuje se objektivním podmínkám sociálním či makroekonomickým, které ovlivňují rozhodnutí bez ohledu na individuální hodnoty. Zjednodušeně řečeno tato teorie se zabývá tím,

co člověk může, nikoliv co by chtěl. Hlavní charakteristikou této teorie je, že lidé mají své určité cíle a zvažují prostředky, jak jich dosáhnout. Právě toto bývá i nejčastěji kritizováno, že teorie nahlíží na lidi pouze jako na čistě kalkulující bytosti. (Hamplová 2003: 12)

Teorie individualizace a kulturní změny

Teorii individualizace a kulturní změny, která jako hlavní příčinu vidí změnu individuálních hodnot k postmoderním hodnotám, demokratizaci partnerských svazků a snížení sociální kontroly. (Hašková 2006: 37)

Teorie generové nerovnosti

Tato teorie byla uvedena Macdonaldem a její hlavní myšlenka spočívá v tom, že kapitalismus a jeho institucionální ukotvení způsobuje redukci plodnosti a nárůst bezdětnosti. Tato teorie se pohybuje na pomezí mezi teoriemi individualizace a racionální volby a snaží se ukázat, že na reprodukční strategie mají vliv jak mentální struktury generových rolí, tak i moderní instituce, které působí na jedince zvnějšku. (Hašková 2006: 42)

Teorie sociální anomie

Původní teorie sociální anomie Durkheimem a Mertonem. Zde je bezdětnost vysvětlována jako anomická reakce na bariéry, které jsou rodičovství kladeny ve společnosti. Zvyšující se míra sociální anomie vede jedince k jejich dezorientaci, nejistotě a psychické nepohodě, proto rozhodnutí o rodičovství stále odkládají, či odloží natrvalo. Opakem tohoto vlivu, jsou případy, kdy došlo k narození dítěte, právě jako krok k redukci sociální nejistoty. Sociální anomie tedy může u různých sociodemografických skupin vyvolávat různé reakce. (Hašková 2006: 41)

3. Cíle bakalářské práce

Cílem mé práce je vzhledem ke klesající fertilitě je zjistit příčiny problému dobrovolné bezdětnosti. Chci se zaměřit na faktory, které ovlivňují tuto rodinnou strategii. Zjistit, jaké motivy a důvody mají nejdůležitější roli v oblasti tohoto fenoménu. Zaměřit se na to, zda jsou to individuální, makroekonomické či jiné důvody. Zda k tomuto rozhodnutí přispěla rodinná politika České republiky či jiné vnější vlivy, díky nimž byli jedinci nuceni vzdát se rodičovství, či jejich volba byla čistě individuální z hlediska a jejich vlastních hodnot a priorit.

Dílčí cíle:

- Popsat demografický vývoj v České republice a zasadit jej do mezinárodního kontextu druhé demografické tranzice v Evropě.
- Zjistit postoje bezdětných jedinců k dětem. Jejich individuální zkušenosti s dětmi.
- Identifikovat postoje a názory bezdětných jedinců na mateřství a rodičovství jako hodnotu. Zjistit jestli i oni vnímají dítě jako hodnotu. Co pro ně znamená rodina.
- Zaměřit se na reakci okolí na rozhodnutí o dobrovolné bezdětnosti a zda se okolí snažilo toto rozhodnutí změnit a jakým způsobem.

4. Výzkumné otázky a hypotézy

Jaké faktory, motivy a důvody vedly k životnímu rozhodnutí dobrovolně nemít děti?

Jaký je vztah dobrovolně bezdětných k dětem?

Je dobrovolná bezdětnost spíše otázkou osobních preferencí nebo důsledkem vývoje hodnotové orientace společnosti?

Zůstává dítě jako hodnota?

Jak reaguje rodina a nejbližší na rozhodnutí dobrovolně nemít dítě?

5. Předpokládané metody a prameny

Metody

Analýza dokumentů a statistických dat

Polostandardizované rozhovory

Budu analyzovat data z výzkumných projektů SOÚ AV ČR, které se pod vedením Hany Haškové zabývá rodinnými strategiemi a také bezdětností v českých rodinách. Z těchto výzkumů budu čerpat informace a podklady pro svoji výzkumnou část práce.

Kvalitativní výzkumná část práce bude prováděna z přístupu zakotvené teorie, která umožňuje výzkumníkovi vycházet z určitých konceptů a představ z prozkoumané literatury a předchozích výzkumů, zároveň mu poskytuje prostor pro shromažďování vlastních dat a relevantních poznatků a informací na základě kterých vytvoří teorii o dané oblasti problému. Výzkum bude prováděn metodou polostandardizovaných rozhovorů s jedinci či páry, kterým je nad 40let. Dotazování by se týkalo jejich rozhodnutí dobrovolně nemít děti. Co je vedlo k tomuto rozhodnutí. Jaké faktory a důvody zde hrály nejvýznamnější roli. Zda jejich přesvědčení nemít děti měli již od mládí či k němu došli postupem času. Zda bezdětnost skutečně plánovali či k ní došlo odkládáním rodičovství. Jaký mají vztah k dětem. Jak pohlíží na rodiny s dětmi. Jak na skutečnost, že jsou bezdětní reaguje jejich rodina a blízké okolí. (Hendl 2005: 127)

Prameny

Rodičovství a bezdětnost očima českých mužů a žen (2004), Reprodukční preference a bezdětnost v české společnosti ve světle kvantitativních dat (2007), Bezdětnost a odkládání rodičovství, Hovory na bělidle (2006) jsou výzkumy provedené Hanou Haškovou v České republice, z nichž budu čerpat informace a podklady pro svoji empirickou část.

Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě je výzkum bezdětnosti zasazený do českého, ale i mezinárodního sociodemografického kontextu. Přináší tedy data v oblasti demografického vývoje plodnosti a bezdětnosti v České republice, odbornou diskuzi na téma bezdětnosti a kategorizaci výzkumných teorií.

Reprodukční záměry mladých lidí CVVM, SOÚ AV ČR je výzkum vycházející z trendu nízké plodnosti, který se zabývá otázkami bezdětnosti mladých lidí. Respondentům byly pokládány přímé otázky, proč nechtějí děti nebo proč odkládají jejich narození. Analýza je zaměřena na mladé lidi do 34 let.

International Population Policy Acceptance Survey výzkum populačních politik patnácti zemí Evropy, který byl prováděn v letech 2001 až 2003.

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje č. 1/2012 odborný časopis vydávaný Českým statistickým úřadem, který obsahuje statistické analýzy, ukazuje trendy a popisuje prognózy populačního vývoje České republiky.

6. Předpokládaná struktura diplomové práce

- 1) Úvod
- 2) Druhá demografické tranzice v Evropě
- 3) Demografický vývoj v ČR
- 4) Bezdětnost
- 5) Teoretické přístupy k dobrovolné bezdětnosti
- 6) Teorie výzkumná část
- 7) Metody výzkumu
- 8) Cíle výzkumu
- 9) Analýzy
- 10) Výsledky analýz
- 11) Závěry

7. Základní literatura práce

Hamplová, D. 2000. *Postoje k manželství a rodičovství*. In Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S.. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON.

Hamplová, D. 2003. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislostech se vzděláním*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Hašková, H. 2006 „Bezdětnost českých mužů a žen“. Konference *Sociální reprodukce a integrace: Ideály a meze*. Brno.

Hašková, H. 2009 *Fenomén bezdětnosti*. Praha: SLON

Hašková, H. 2006 *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě* In: Šalamounová, P., Víznerová, H., Zamykalová, L., , S. Praha: Sociologický ústav AV ČR

Hendl, J. 2005 *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Kučera, M. 2000b. „Představy o postavení sňatku a na rození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí.“ In: Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON.

Kučera, M. 2000a. *Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy*. In: Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON.

Možný, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.

Paulová, P. 2001. *Childless by Choice*. *American Demographics* 23 (11): 44-50. ABI/Inform Global. (internetový přístup FSS MU: databáze ProQuest 5000)

Rabušic, L. 1996. *O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice. Demografie* 38: 173-180.

Rabušic, L. 2000. *Hodnota dítěte. Demografie* 42: 286-290.

Rabušic, L. 2001a. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. Praha: SLON.*

Rabušic, L. 2001b. *Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic. Czech Sociological Review* 9: 99-122.

Rychtaříková, J. 1996. *Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. Demografie* 38: 77-90.

Rychtaříková, J. 2004. *Změny generační plodnosti v české republice se zaměřením na vzdělání. Demografie* 46: 77-90.

Elektronické zdroje

<http://nokidding.webovastranka.cz/>

<http://www.czso.cz/>

<http://www.soc.cas.cz/cz/>

http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/241_SS_06_04.pdf

a další

V Praze dne 5.6.2012

Konzultant:
Trdličková

Vypracovala: Gabriela

Podpis:

Podpis:

Seznam zkratek

an.	analýza
ANG	Anglie
DÁN	Dánsko
DB	dobrovolně bezdětní
FR	Francie
FIN	Finsko
IT	Itálie
NIZ	Nizozemsko
NĚM	Německo
RAK	Rakousko
ŘEC	Řecko
ŠPA	Španělsko
ŠVÉ	Švédsko
ŠVÝ	Švýcarsko
USA	Spojené státy americké
VB	Velká Británie

Obsah

OBSAH.....	1
ÚVOD.....	2
1 CÍLE PRÁCE	4
2 METODOLOGIE	5
2.1 TABULKA POUŽITÝCH VÝZKUMŮ.....	8
3 SOCIOLOGICKÉ TEORIE BEZDĚTNOSTI	11
3.1 HODNOTA DÍTĚTE.....	12
3.2 TYPY EVROPSKÉ RODINY	13
4 DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ.....	15
4.1 DRUHÁ DEMOGRAFICKÁ TRANZICE	15
4.1.1 DRUHÁ DEMOGRAFICKÁ TRANZICE V ČESKÉ SPOLEČNOSTI	17
4.2 VÝVOJ PO ROCE 1989	18
4.2.1 VÝVOJ PO ROCE 1989 ČESKÉ REPUBLICY	19
5 BEZDĚTNOST	21
5.1 DIVERZITA BEZDĚTNOSTI	22
5.2 DOBROVOLNÁ BEZDĚTNOST	25
5.2.1 POPSANÉ MOTIVY DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI	26
5.3 BEZDĚTNOST JAKO POLITICKÝ PROBLÉM.....	27
6 MEDIÁLNÍ REFLEXE A VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ.....	28
7 FAKTORY A MOTIVY	30
7.1 PRIMÁRNÍ A CELKOVÉ FAKTORY A MOTIVY	30
7.2 DOSPĚLÉ FAKTORY A MOTIVY	33
7.3 FAKTORY A MOTIVY Vlivu	35
7.4 VNÍMÁNÍ ROZHODNUTÍ ZPĚTNĚ	39
7.5 STEREOTYPIZACE A REAKCE OKOLÍ	39
7.5.1 ODHALOVÁNÍ ROZHODNUTÍ.....	40
ZÁVĚR.....	43
SUMMARY	46
LITERATURA.....	48

Úvod

Již od poloviny 20. století dochází v celé Evropě ke změnám v reprodukčním chování, zvyšuje se věk prvorodiček a snižuje se počet potomků jedné ženy. Dobrovolná bezdětnost je další fenomén, který stále více ovlivňuje celkovou porodnost evropských zemí. Tomuto tématu a odkládání rodičovství do pozdějšího věku je věnována zvýšená pozornost a jsou definována jako společensky důležitá témata, jelikož důsledky těchto spolu úzce souvisejících natalitních strategií by mohly být značně rozsáhlé v oblastech sociálního i hospodářského systému.

Bezdětnost, neboli absence rodičovství, může být celoživotní nebo dočasnou strategií. Je rozdělována na dva základní typy, a to na dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolná bezdětnost je záležitostí osobních preferencí jedince, což znamená, že početí dítěte je záměrně a úmyslně zamezováno v plodném období, a to za účelem odložit rodičovství do pozdějšího věku nebo zamezit rodičovství celoživotně. Nedobrovolná bezdětnost je vnímána samotnými bezdětnými jedinci jako problém, jelikož je pro ně rodičovství ze zdravotních či jiných důvodů nemožné. (Hašková 2006: 12)

Dobrovolná bezdětnost je fenomén, který je v posledních dvou desetiletích na vzestupu nejen v České republice, ale i v ostatních zemích Evropy a Severní Ameriky. Ačkoliv určitá forma dobrovolné bezdětnosti jako životní strategie se objevuje po celou dobu trvání naší západní společnosti. Jedná se např. o různé druhy profesí předurčené k bezdětnosti, apod. Dnes se pod pojmem dobrovolně bezdětní označují lidé, kteří dávají přednost jiným životním hodnotám a potomky neplánují z osobních důvodů.

Ve své práci bych se chtěla věnovat demografickému vývoji se zaměřením na bezdětnost v Evropě a v České republice, zejména pro vytvoření uceleného náhledu reprodukčních změn, plodnosti a rodičovství. Dále bych popsala rozdíly mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností, kde bych se zaměřila na dobrovolnou volbu a navázala bych zde shrnutím mediální reflexe a veřejného mínění na tuto volbu.

V další části práce, se budu snažit o prozkoumání a porozumění fenoménu dobrovolné bezdětnosti přehledem faktorů a motivů, které vedou k této životní strategii, a to prostudováním již provedených výzkumů k tomuto tématu. Na základě zjištěných faktorů a motivů se pokusím sestavit model faktorů a motivů dobrovolné bezdětnosti.

Cílem mé bakalářské práce je tedy explorace a porozumění dobrovolné bezdětnosti na základě zjištění faktorů a motivů vedoucích k této volbě, následné sestavení modelu těchto faktorů a motivů, na základě výzkumů na toto téma již provedených a studia literatury.

1 Cíle práce

Česká republika má po roce 1989 tendenci napodobovat a přejímat trendy západní Evropy a Severní Ameriky, ať už se jedná o reprodukční chování nebo pouze o přejímání hodnot, což má v konečném důsledku také vliv na růst dobrovolné bezdětnosti. Prostudování fenoménu v evropských zemích a ve Spojených státech amerických nám může pomoci pochopit posun hodnot a preferencí, nejenom v ostatních zemích, ale nyní i v České republice, která se vyvíjí v oblasti hodnot podobným směrem. Prozkoumání výzkumů napomůže získat širší představu o fenoménu dobrovolné bezdětnosti. V mém případě o motivech a důležitých faktorech. Pokusím se tento výzkumný cíl naplnit pomocí přehledu výzkumů neboli review of research.

Cílem mé bakalářské práce je tedy prozkoumat a porozumět fenoménu dobrovolné bezdětnosti v jeho obecnějších souvislostech, zejména kulturních a hodnotových, s důrazem na individuální motivy, a to pomocí studia literatury a již provedených výzkumů k tomuto tématu a deskripce výsledků těchto výzkumů. Ve výzkumech se tedy budu zaměřovat na motivy a faktory ovlivňující dobrovolnou bezdětnost.

Domnívám se, že by mohla nastat i situace, že z již provedených výzkumů nezjistím pouze vnitřní motivační faktory a důvody, na které se budu primárně zaměřovat. V tomto případě se budu soustředit i na faktory sociální, ekonomické, politické, atd.

2 Metodologie

Při výběru svého tématu dobrovolné bezdětnosti bylo mým záměrem provést kvalitativním přístupem rozhovory s dobrovolně bezdětnými jedinci. Na základě těchto rozhovorů jsem chtěla popsat motivy a faktory dobrovolné bezdětnosti. Kontaktovala jsem dobrovolně bezdětné jedince, na něž jsem získala kontakt pomocí metody sněhové koule od dobrovolně bezdětného páru z mého okolí. I když byli potenciální jedinci ujištěni o použití dat z rozhovorů pouze pro účely mé bakalářské práce, nepodařilo se mi získat dostatečný počet respondentů. Domnívám se, že jejich neochota sdělovat svoji situaci je ovlivněna většinovým postojem společnosti, který dobrovolně bezdětné výrazně stereotypizuje. Viz kapitola 6 a 7.5.

Následně jsem se tedy rozhodla pro studium odborné literatury, prozkoumávání internetových diskuzí a studium předchozích výzkumů zaměřených na téma dobrovolné bezdětnosti.

Abych nejprve sama získala představu o dobrovolně bezdětných jedincích, věnovala jsem značnou pozornost internetovým diskuzím, ať už na stránkách Ona Dnes, kde se nejen dobrovolně bezdětní vyjadřovali k článku Že mám porodit a vychovat děti? Ne, děkuji! A dále na stránkách komunity No Kidding, jež je českou odnoží původní kanadské komunity lidí, kteří jsou dobrovolně bezdětní. V diskusním této stránky je k přečtení mnoho příspěvků rozdělených do mnoha témat, z nichž některá jsou Výhody dobrovolné bezdětnosti, Dobrovolná bezdětnost z pohledu DB, Nechutné zážitky s maminkami, Čelo k podlaze, jde matka s dítětem.

Pro naplnění cílů práce jsem zvolila kvalitativní přístup k vytvoření přehledu výzkumů (review of research) na toto téma již provedených a výzkumů, které v sobě obsahují část zaměřenou na dobrovolnou bezdětnost. Studium výzkumů se pokusím porozumět a popsat faktory ovlivňující dobrovolnou bezdětnost.

Domnívám se, že díky kvalitativnímu přístupu nahlédnu do větší hloubky fenoménu dobrovolné bezdětnosti. Jsem si vědoma toho, že poznatky získané z výzkumů nelze zcela zobecňovat, proto bych své výsledky ráda interpretovala jako faktory dobrovolné bezdětnosti potvrzené výzkumy. Budu se snažit své výsledky práce interpretovat s ohledem na nízkou zobecnitelnost a přizpůsobím tomu své výzkumné závěry.

Mé výzkumné otázky jsou limitovány především informacemi, jsou s ohledem na citlivost tématu a na dostupnost dat, stanoveny takto:

Jaké jsou významné faktory a motivy dobrovolně bezdětných?

Jak by vypadal model faktorů a motivů dobrovolně bezdětných?

Jaká je stereotypizace dobrovolně bezdětných a jak je ovlivňuje?

Výzkumy, které budu používat pro naplnění cílů práce, jsem shromažďovala za pomoci odborných internetových databází, k nimž mám jako studentka Univerzity Karlovy Fakulty sociálních věd přístup, převážná většina z nich pochází z odborných databází EBSCOhost a ProQuest. Výzkumy jsem vyhledávala za pomoci klíčových slov: childfree, voluntary childless, voluntarily childless, childlessness, motives, no child, no children. Vybírala jsem pouze recenzované výzkumy provedené po roce 1989, které byly k nalezení v anglickém jazyce. Soustředila jsem se na výzkumy ze Severní Ameriky a států západní Evropy.

Shromáždila jsem celkem 42 výzkumů relevantních k těmto klíčovým slovům a odpovídajících mým požadavkům. Po přečtení abstraktů a dílčích částí jsem se rozhodla použít 16 výzkumů pro vytvoření přehledu. Velký počet výzkumů je věnován především vnímání dobrovolně bezdětných a jejich stereotypizaci, z těchto výzkumů jsem použila pouze ty, které měly dosah i do faktorů, čili se zabývaly tím, zda má určitá míra stereotypizace vliv na dobrovolnou bezdětnost.

Snažila jsem se soustředit na výzkumy zaměřující se na motivy a faktory, nicméně jsem do své analýzy zařadila i některé výzkumy, jejichž cíl nebyl zaměřen na faktory a motivy, ale spíše všeobecně na dobrovolně bezdětné jedince. Mezi tyto patří výzkum *A comparison of voluntarily childfree adults and parents*, který byl zaměřen na srovnání rodičů a dobrovolně bezdětných jedinců v oblasti životní a manželské spokojenosti. Druhý výzkum, který se zcela nesoustřeďuje na ovlivnění rozhodnutí dobrovolné bezdětnosti, nese název *Remaining childless in affluent economies: a comparison of France, West Germany, Italy and Spain, 1994–2001*. Zde jsou srovnávány čtyři země v ohledu ekonomickém, který může mít vliv na bezdětnost. Výzkum *Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in review Relation to 'Voluntary' and 'Involuntary' Childlessness and Womanhood* se soustředí na celkový

popis dobrovolně bezdětných žen a na stereotypy, které jsou jim přisuzovány, a které mohou rozhodnutí bezdětnosti ovlivňovat. *When No Means No: Disbelief, Disregard and Deviance as Discourses of Voluntary Childlessness* je výzkum, jehož záměrem byl popis toho, čím dobrovolně bezdětní procházejí, když své rozhodnutí sdělují okolí. Tím, jak se dobrovolně bezdětní angažují ve veřejně prospěšných záležitostech, co poskytují své rodině a blízkým, se zabýval výzkum *What childless older people give : is the generational link broken?* Výzkumným cílem *Childlessness, parenthood and depressive symptoms among middle-aged and older adults* bylo prozkoumání depresivních symptomů rodičů a dobrovolně bezdětných ve vyšším věku, aby bylo zjištěno, zda dobrovolně bezdětní trpí více či méně depresivními náladami. Ačkoliv jsem si vědoma toho, že tyto výzkumy neodpovídají prvotní koncepci mé práce, domnívám se, že jsou k tématu relevantní, jelikož mohou pomoci odkrýt různé latentní charakteristiky či motivy. Po jejich pečlivém prostudování jsem se rozhodla je do svého review of research zařadit.

2.1 Tabulka použitých výzkumů

Název výzkumu	Autor	Rok	Stát	Cíl výzkumu	Metoda	Dotazovaní	Výsledky
Choosing childlessness: Weber's Typology of Action and Motives of the Voluntarily Childless	K. Park	2005	VB	Explorace faktorů motivů jednání DB	Kvalitativní-hlubkové rozhovory, focus groups	21 DB – 13 žen a 8 mužů	Faktory rozděleny na: rodičovský model, vlastní charakteristiky, neslučitelnost s kariérou a současným životním stylem, nesympatie k dětem, nezájem o děti, finanční zátěž
A comparison of voluntarily childfree adults and parents	M. D. Somers	1993	USA	Srovnání DB a rodičů v oblasti spokojenosti v životě a manželství, rozhodování a vnímání stereotypů	Dotazníkové šetření	201 - srovnání 74 DB se 127 rodiči	DB se cítí výrazně stereotypizováni a negativně vnímáni v porovnání s rodiči, DB jsou celkově spokojenější v životě i manželství
Understanding the Gender Identity of Voluntarily Childless Women	R. Gillespie	1997-1998	VB	Popis genderové identity DB	Kvalitativní polostrukturované rozhovory	25 DB	Specifické faktory rozhodnutí:svoboda, podpora partnera, stereotypizace
Childless in Italy	M. L. Tanturri, L. Mencarini	2002	Itálie	Charakteristik a a faktory DB žen v Itálii	Kvantitativní dotazníkové šetření	859 DB	Ekonomické faktory-finance, kariérní a pracovní důvody-kariéra, partnerské důvody, zdravotní důvody
Remaining childless in affluent economies: a comparison	M.J. González, T.Jurado Guerrero	1994-2001	FR, NĚM ŠPA, IT	Prozkoumání fenoménu bezdětnosti a odkládání rodičovství v různých státech	Kvantitativní šetření průřezových dat ECHP	N žen – ve věku 18 až 39 let	Významným faktorem je vzdělání, věk, partnerská situace, finanční situace a ekonomická aktivita
At Midlife, Intentionally Childfree Women and Their Experiences od Regret	G. DeLyser	2011	USA	Zaměření na pocit lítosti u dobrovolně bezdětných žen	Kvalitativní polostrukturované rozhovory	15 DB žen- ve věku 42 až 60 let z No Kidding	DB nemusí přinášet pocity smutku a lítosti ve vyšším věku

Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in review	G. Letherby	2002	ANG	Stereotypizace dobrovolně bezdětných žen	Kvalitativní polostrukturované rozhovory	N žen	Ženy své rozhodnutí přizpůsobují své aktuální sociální situaci, DB ženy navzdory stereotypům mají většinou kladný vztah k dětem
A comparison of the characteristics of childless women and mothers in the ONS Longitudinal Study	M. Portanti, S. Whitworth	2006	ANG	Prozkoumání životních okolností matek i DB ve věku 15-45 let	Kvantitativní longitudinální výzkum z dat z let 1971, 1981, 1991 a 2001	12 579 žen z generace 1956 až 1960	Mezi důležité faktory DB patří stav, vzdělání, zážitky z dětství a věkový rozdíl mezi partnery
Childlessness and Norms of Familial Responsibility in the Netherlands	R. Keizer, P.A. Dykstra, A.R. Poortman	2002	NIZ	Prozkoumání fenoménu dobrovolné bezdětnosti a stigmatizace DB	Kvantitativní analýza panelového šetření rodin	N – ve věku respondentů 19 až 79	Mezi důležité faktory patří vzdělání a náboženství, u DB žen nižší hodnota rodinné zodpovědnosti
The Rules-Based Process of Revealing-Concealing the Family Planning Decisions	W. T. Durham	2008	USA	Popis charakteristik a motivů DB	Kvalitativní rozhovory	3232 DB- ve věku 31 až 60 let	V rozhodování hrála roli kulturní, genderová, motivační/kontextuální a risková kritéria
Women Who Are Fecund but Do Not Wish to Have Children	J.C. Abma, G.M. Martinez	2006	USA	Srovnávání dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti a dočasné bezdětnosti	Kvantitativní šetření, dat National Survey of Family Growth 1982, 1988, 1995, 2002	N	DB jsou vzdělanější, mají vyšší pracovní pozice, mají více rovnostářský pohled na muže a ženy
When No Means No: Desbelief, Disregard and deviance as Discourses of Voluntary Childlessness	R. Gillespie	1996	ANG	Průzkum chápání ženskosti ve spojitosti s mateřstvím vytváření nového diskurzu DB žen	Kvalitativní rozhovory	25 DB žen- ve věku 18 až 51 let	DB ženy vnímají, že jejich rozhodnutí nebývá přijímáno jako jejich svobodné, bývá marginalizováno, nikoliv přijímáno ve své podstatě. Mateřství je stále chápáno jako normální, DB ženy jako deviantní

Voluntary or Involuntary Childlessness?	A. Miittinen	2008	FIN	Popis rozšíření fenoménu dobrovolné bezdětnosti a jejích hlavních faktorů	Kvantitativní an. dat Finnish Social Relationships and Well-being Survey 2008	1244 DB či rodiče 1 dítěte – ve věku 25 až 44 let	Větší roli hrají faktory individuálního charakteru a osobní úvahy, než socioekonomická situace a pracovní povinnosti
Voluntarily Childfree Women: Experiences and Counseling Considerations	D. Mollen	2006	USA	Odhalení míry stigmatizace DB žen a faktory rozhodnutí	Kvalitativní an., polostrukturované rozhovory, deníky a focus groups	9 DB žen – ve věku 32 až 51 let	Hlavní faktory by se daly shrnout do dvou témat-primární a dospělé faktory
What childless older people give : is the generational link broken?	M. Albertiny, M. Kohli	2004	RAK, DÁN, FR, NĚM, ŘEC, IT, NIZ, ŠPA, ŠVÉ, ŠVÝ	Popis dopadu DB na život lidí v okolí i jejich vlastní	Kvantitativní an. dat Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe 2004	N – ve věku 50 a více let	DB negativně ovlivňuje míru dostupných prostředků ve stáří, DB se často angažují ve veřejně prospěšných či dobročinných aktivitách
Childlessness, parenthood and depressive symptoms among middle-aged and older adults	R. M. Bures, T. Koropec-koy-Cox, M. Loree	2009	USA	Popis souvislosti mezi DB a rodičovstvím a depresivními stavy ve vyšším věku	Kvantitativní an. dat Health and Retirement Study 1998, a Assets and Health Dynamics of Elderly Survey	17 469 – ve věku 21 až 61 let a 70 a více let	Nebyl prokázán častější výskyt depresivních znaků u dobrovolně bezdětných jedinců nežli u rodičů

3 Sociologické teorie bezdětnosti

Demografické změny započaté ve 20. století daly vzniknout různým teoriím, které vždy vyzdvihují určitou stránku tohoto vývoje. Teorie můžeme rozdělit do dvou kategorií. První kategorie je tvořena teoriemi normativními a kulturními, druhá teoriemi racionální volby. (Hamplová 2003: 9)

Normativní teorie jsou zacíleny na hodnoty, preference a změnu rodinného života, tedy vysvětlují posunem v hodnotách, aspiracích a očekáváních. Ačkoliv se autoři neshodnou ve výběru klíčové hodnoty, nejčastěji zdůrazňují vliv sekularizace, individualismu, a také změn postavení žen ve společnosti. Ekonomické a strukturální faktory uznávají jako prostředky pro modernizaci technologické změny a rozvoj sociálního státu, což vedlo k posunu hodnot a preferencí. (Hamplová 2003:9)

K normativnímu přístupu se řadí především koncepce, která tyto významné změny, k nimž dochází od 60. let, nazývá jako „druhou demografickou tranzici“. Autory této teorie jsou Ron Lesthaege a Dirk van de Kaa. Koncept se zabývá demografickými a s nimi souvisejícími změnami ve společnosti. Mezi hlavní demografické změny řadíme snižování porodnosti, odkládání manželství a rodičovství do vyššího věku a zvyšování počtu nemanželských dětí. (ibid: 9)

Další významnou teorií normativního přístupu zastoupeného v České republice prof. Ladislavem Rabušicem, je teorie individualizace a kulturní změny, která jako hlavní příčinu vidí změnu individuálních hodnot k těm postmoderním, demokratizaci partnerských svazků a snížení sociální kontroly. (Hašková 2006: 37) K tomuto došlo především díky osvobození od námezdné práce, což mělo za následek zlepšení životních podmínek širších vrstev obyvatelstva. Jedinci se tak stali aktivními tvůrci vlastního života, sekularizovali se a individualizovali. (Beck 2004: 124) Dávají přednost vlastnímu naplnění a využití všech možností, na které mají právo. Tento přístup je založen na myšlence, že lidé volí způsob života umožňující svobodu, aby mohli využívat příležitosti, což vysvětluje nárůst nesezdaných soužití, zvyšování vstupu do manželství i dokládání rodičovství. (Hamplová 2003:10) Jedinci kladou důraz na své individuální volby a nechtějí uznávat společenské či kulturní normy, které považují za svazující. Teorie přistupuje k problémům s ohledem na postmoderní změny hodnot jedinců i párů, a také oslabení sociální kontroly. Veškeré tyto změny jsou podle Ingleharta (Hašková 2006: 37 dle Inglehart 1997) důsledkem tzv. Tiché revoluce probíhající v západoevropských zemích od konce 2. světové války. Tichou revolucí

se označuje přechod od touhy po materialistických hodnotách k touze po hodnotách postmaterialistických, mezi něž patří například kvalita života, sebevyjádření, sociabilita, autonomie, diverzita a pluralita. (Hašková 2006: 37-38, Hašková 2009:40-41)

Druhý pól sociodemografických výzkumů představují teorie racionální volby, které se zaměřují nikoliv na hodnoty, ale na objektivní podmínky a analýzu faktorů, které jsou příčinou či ovlivňují demografické změny a rodinné chování. Teorie jsou založené na předpokladu, že se lidé chovají podle toho, co mohou, a nikoliv podle toho, co pouze chtějí. Podle této teorie jsou hodnoty a normy společné a sdílené a ty, u nichž tomu tak není, jsou zastoupeny nerovnoměrně bez ohledu na objektivní podmínky. (Hamplová 2003:10) Jednou z klasických teorií racionální volby je Beckerova teorie plodnosti (Hašková 2006: 39 dle Becker 1991), která považuje za „základní faktor reprodukčního chování, poptávku po dětech.“ (Hašková 2006: 39) Tímto způsobem uvažování nad dětmi je problematika převedena do spotřebitelského chování, ve kterém dítě představuje zboží, u kterého se před pořízením zvažují náklady a výnosy. (ibid: 39)

Existují i další teorie zabývající se tímto tématem, patří mezi ně např. teorie sociální anomie, teorie sociálních sítí a teorie genderové nerovnosti. Tyto teorie ovšem nejsou relevantní k mé práci. (ibid: 41-43)

3.1 Hodnota dítěte

Sociologické teorie se zaměřují na vysvětlování poklesu plodnosti, ale nevysvětlují, proč se plodnost ve vyspělých zemích nepřibližuje k nule, tedy proč lidé stále mají děti. Této otázce odpovídá teorie hodnoty dítěte. (Hašková 2009: 46)

Ačkoliv hodnota rodiny je v posledních desetiletích na ústupu, stále je dítě považováno za jednu z hlavních hodnot člověka, a to těch zemích, které během druhého demografického přechodu prošly značným posunem hodnot a norem. (Sobotka 2008: 177) Důkazem toho, že dítě má stále ve společnosti svoji hodnotu je to, že ani v dnešní postmoderní společnosti není bezdětnost masovým jevem. Děti v industriálních společnostech nepřinášejí téměř žádný ekonomický zisk. Tedy potomci jsou z ekonomického hlediska ztrátoví. (Rabušic 2001: 154)

Dítě je samo o sobě považováno za hodnotu, jehož prostřednictvím se již v dnešní době nedosahuje žádného dalšího cíle. Může ale rodičům přinést např. status

dospělosti a sociální identitu, a je zdrojem naplnění, kreativity a lásky. Dítě může být chápáno jako snaha o nesmrtelnost. (Rabušic 2001: 154) „*Děti mohou přinášet svým rodičům pocit (...), expanze vlastního života, morálnosti a mravnosti, (...), mohou být zdrojem stimulace, novosti a zábavy v životě, mohou být zdrojem pocitu naplnění, kompetence, úspěchu a kreativity, moci, vlivu a kontroly nad někým jiným. Mohou vytvářet pouta v primární skupině a posilovat afiliace, mohou sloužit k sociálnímu srovnávání a soutěžení, a mohou být i ekonomicky užitečné.*“ (Hašková 2009:47 dle Hoffman a Hoffman 1973) Všechny tyto další hodnoty, které jsou spojené s dětmi jsou emocionálního charakteru, a přináší tedy především uspokojení emocionální. Podle psychologů je psychická hodnota právě ta nejdůležitější motivace k pořízování dítěte. (Rabušic 2001:154 dle Matějček 1978)

V minulosti naopak dítě představovalo pro rodiče již od poměrně útlého věku další pracovní sílu a v období stáří materiální zabezpečení. Toto se změnilo s postupným oddělením světa domova od světa pracovního, zavedením školní docházky a různých druhů důchodového a sociálního zabezpečení. (Hašková 2009:46).

K teorii hodnoty dítěte D. Friedman, M. Hechter a S. Kanazawa přistupují odlišným způsobem, a to sice zdůrazněním teorie redukci nejistoty. Předpokládají, že ze stavu bezdětnosti k rodičovství mají dříve přecházet ti jedinci, kteří mají nižší šance na využití dalších globálních strategií redukce nejistoty, jelikož např. rodičovství může pomoci nestabilnímu vztahu a vybudovat mu stabilitu. (Hašková 2009: 47 dle Friedman 1994)

Hodnota dítěte je zásadní v pohledu na dobrovolnou bezdětnost, jelikož dobrovolně bezdětní jedinci tuto hodnotu nesdílejí s většinovou společností. Jejich hodnoty jsou orientované mimo rodinu a to především na seberealizaci v kariéře či ve volném čase.

3.2 Typy evropské rodiny

Český demograf John Hajnal zavedl v 60. letech typologii skladby, formování a fungování evropských rodin, která je dodnes hojně používaná. Hajnal rozdělil Evropu pomocí linie vedoucí městy Petrohrad a Terst na dvě části - západoevropský typ

a východojižní typ. V každé části jsou jiné charakteristiky rodinného a demografického chování, a to již od 16. století. (Rabušic 2001: 93)

Hlavními charakteristikami západoevropského typu je vyšší věk vstupu do manželství, a to především z důvodu odkládání sňatku do zajištění samostatného bydlení. Dále je to existence nukleární rodiny a slabší vztahy v rámci širších příbuzných. Důležitou demografickou roli hrála v minulosti v Evropě instituce čeledínů a děveček, kteří si pomocí námezdní práce na statku vydělávali na své vlastní budoucí bydlení. Tato instituce pomáhala udržovat nárůst obyvatelstva v rovnováze s ekonomickými možnostmi. (Rabušic 2001: 93)

Naopak východoevropské a jihoevropské rodiny se vyznačovaly nižším věkem při zakládání a vyššími věkovými rozdíly mezi manželi, které v západní Evropě byly eliminovány pomocí zde málo časté instituce čeledínů a děveček. Novomanželka se obvykle přistěhovala do domácnosti ke svému muži, kde o jejím chodu rozhodoval její nejstarší člen, jelikož domácnosti byly zpravidla tvořeny více generacemi a rodinami. (ibid: 93) Charakteristika těchto typů rodin byla ovlivněna systémem obščinového vlastnictví, které formovalo rodinné vztahy jiným způsobem, než tomu bylo v západní Evropě, kde fungoval systém individuálního vlastnictví. (Možný 2006: 150)

Má práce se zaměřuje výhradně na státy řazené k západoevropskému typu. Mezi tyto země patří i Česká republika, jelikož Hajnalova linie leží na pomezí Moravy a Slovenska. (Rabušic 2001: 93) Česká rodina byla zařazena Hajnalovou linií mezi státy, které vykazovaly podobné rodinné charakteristiky vzniklé právě díky individualizovanému vlastnictví, což byly státy západní Evropy. Ačkoliv bylo na několik let individuální vlastnictví omezeno socialistickým režimem a sňatková a rodinná politika se vyvíjela obdobně jako ve východoevropských státech, tak po obnovení kapitalistického režimu se česká společnost vrací ke svým tradičním hodnotám západoevropského typu rodiny. (Možný 2006: 150)

Vymezení podle Hajnala na západoevropskou část rodiny považuji za relevantní teoretické ukotvení k mé práci, ve které se zabývám bezdětností v České republice v mezinárodním kontextu, který je omezen tímto rozdělením typů evropských rodin, a to z důvodu interpretace závěrů.

4 Demografický vývoj

Vývoj demografického chování ve vyspělých zemích Evropy má v současnosti podobné prvky, což je dáno tím, že země prošly přibližně stejným demografickým vývojem. (Rabušic 2001: 43)

Významný permanentní růst evropské populace začal kolem poloviny 16. století, avšak vyvrcholil ve druhé polovině 18. století, kdy se celosvětový počet obyvatel začal zvyšovat. Toto období dosavadní největší proměny demografického chování je označováno za počátek demografického přechodu neboli demografické tranzice. Podle van de Kaa se při demografickém přechodu střídá režim vysoké úmrtnosti a vysoké porodnosti, s režimem nízké úmrtnosti a nízké porodnosti. Mění se tedy úroveň porodnosti a úmrtnosti, čili jinými slovy dochází k tranzici porodnosti a tranzici úmrtnosti. (Rabušic 2001: 43-53)

Ve 20. století probíhají změny reprodukčního chování v Evropě nestejně, což je způsobeno rozdělením na východoevropský a západoevropský blok. V západoevropském bloku, do kterého řadíme státy severské, jižní a západní, probíhají změny již od poloviny 20. století. Ve státech střední a východní Evropy, náležejících do východoevropského bloku, k některým sociodemografickým změnám dochází také již od 60. let, ale další proměny partnerského a rodinného života jsou opožděny, a to z idealistických důvodů příslušných států. (Hašková 2006: 28)

4.1 Druhá demografická tranzice

V roce 1986 Ron Lesthaeghe a Dirk van de Kaa zavedli pojem druhá demografická tranzice, která popisovala změny, k nimž docházelo v evropských zemích přibližně od druhé poloviny 20. století v reprodukčním chování, ale i ve formách rodinného a partnerského soužití. Tento koncept vysvětlovat pokles plodnosti v kontextu ideové a kulturní proměny. Termín se začal užívat v sociologickém a demografickém diskurzu, aby pomohl vysvětlit změny v demografickém chování. Tranzice dostala přívlastek druhá, jelikož Evropa již jednou takto významnou demografickou proměnou prošla. Jako hlavní charakteristiku lze udat, že v pozadí obou velkých demografických zlomů stojí posun v normách a postojích populace. Ve druhé demografické tranzici se jedná především o individualismus a seberealizaci jedince. (Rabušic 2001: 176-177)

Druhá demografická tranzice (zkráceně SDT z anglického second demographic transition) je označována jako přechod mezi dobou moderní a postmoderní. Změny probíhající při druhé demografické tranzici se týkají oblasti kulturní, technologické a především strukturální. Projevují se na úrovni jednotlivců, společenských jednotek a společenských procesů. Strukturální změny se týkají procesů modernizace a vzniku sociálních států a postindustriálních společností. Technologické změny jsou především rozvoj komunikačních technologií, dopravy, masových komunikačních prostředků, jako jsou televize či počítač a internet, a také rozšíření moderních antikoncepčních prostředků, což má úzkou souvislost s reprodukčními trendy. Kromě těchto změn dochází také k „rozšíření procesu moderní individualizace na ženy, mění se význam kulturního a sociálního kapitálu, zvyšuje se důležitost vrstevnických skupin a prohlubují, rozšiřují a urychlují se dopady modernizace.“ (Hašková 2006: 17) Některé probíhající změny se od 60. let týkají i české společnosti. (Sobotka 2008: 172)

Demografický přechod a proměny v myšlení souvisejí také s ekonomickými změnami, k nimž začalo docházet při přerodu v postindustriální společnost. Ekonomiky západních států se od šedesátých let začaly stabilizovat a začala se měnit i podoba vnímání jedinců v jejich postavení ve výrobním procesu. Jedinci začali být více spojeni s trhem jako spotřebitelé, a nikoliv pouze jako výrobní síla. Začala se rozšiřovat masová produkce zboží, a to i bez ohledu na hranice zemí (hovoříme o demokratických zemích), což mělo za následek proměny sociálních institucí, vznik masových volnočasových aktivit, celková proměna lidského vědomí a ustálení nových norem a chování. Veškeré tyto společenské změny ovlivnily demografické chování, jelikož v tradičních společnostech byl životní cyklus jedince vázán díky „solidaritě mechanické“ na očekávání společnosti a jejích norem, zatímco nyní je člověk za pomoci „solidarity organické“ podporován ve své individualitě, svobodě a vlastní volbě. (Rabušic 2001: 178-179) Kromě individualismu rostla i emancipace žen, a spolu s ní i jejich ekonomická nezávislost. (Kučera 2000: 13)

Za dvě hlavní příčiny poklesu porodnosti je označován nárůst počtu žen, které se neúčastní reprodukce a klesání celkové manželské plodnosti. (Kučera 2000:13) Podle van de Kaa (Hašková 2006:17) demografické změny probíhaly v po sobě jdoucích časových sekvencích. Jako první změna byl zaznamenán pokles počtu narozených dětí vyššího pořadí ve starším věku matek. Dále dochází k zamezování předmanželského těhotenství, a tím se snižuje počet manželství vzniklých na základě otěhotnění snoubenky. Poté klesá sňatkový věk. Jedinci odkládají děti v rámci manželství, a tím

se prodlužuje období mezi uzavřením sňatku a prvním porodem, a tedy klesá počet porodů nižšího pořadí. Narůstají rozvodová řízení. Manželství se odkládá do vyššího věku a zvyšuje se počet nesezdaných soužití před sňatkem, roste tedy průměrný věk vstupu do prvního manželství. Nesezdaná soužití se stávají více populární mezi lidmi. Manželství se odkládá až do doby těhotenství snoubenky. Zvyšuje se průměrný věk prvorodiček. Dále dochází k legalizování potratů a sterilizace, čímž se snižuje počet nechtěných těhotenství. Narůstá popularita nesezdaných soužití a rozšiřuje se i mezi ovdovělými a rozvedenými lidmi. Tato soužití jsou stále častější alternativou k manželství, což přispívá k růstu mimomanželské plodnosti. Průměrný počet potomků jedné rodičky se stabilizuje na nízké úrovni. Tento průměrný počet mírně roste v době, kdy ženy odkládají své mateřství do vyššího věku rodí první děti. Zvyšuje se věk žen, které rodí děti nízkých pořadí. Ne všechna plánovaná mateřství ve vyšším věku se skutečně uskuteční, což vede k rozšiřování bezdětnosti. Začíná narůstat i zcela dobrovolná bezdětnost. Plodnost generací nezajišťuje reprodukci, čili počet dcer je nižší než počet matek. (Hašková 2006: 17-18)

Podle Sullerotové (Rabušic 2001: 182 dle Sullerotová 1998: 37) velkou měrou k demografickým změnám přispělo hnutí hippies s heslem „make love, not war“. Spolu s hippies přišla sexuální revoluce, doplněná začátkem používání antikoncepční pilulky či tělíška. Tato generace odmítala diktát společenských hodnot, který jim byl vštěpován starší generací, a přispěla nemalou měrou k tzv. „tiché revoluci“ znamenající posun od materialistických hodnot k postmaterialistickým. (Rabušic 2001: 182-183)

4.1.1 Druhá demografická tranzice v české společnosti

Druhá demografická tranzice neprobíhala v české populaci obdobně jako u ostatních západoevropských států. Československá republika po celé období socialismu vykazovala demografické charakteristiky obdobné jako ostatní socialistické země střední a východní Evropy. V české společnosti bezdětnost dosahovala necelých 7 %. Podíl dětí narozených mimo manželství na celkovém počtu narozených dětí byl necelých 10 %. (Hašková 2006: 22) Tento model demografického chování nese označení tzv. východoevropský model demografického chování, k němuž byli občané vedeni státem. Tímto měl být zajištěn populační vývoj a práceschopné obyvatelstvo. (Kučera 2000: 13)

V době socialistického režimu v české společnosti převládal trend, kdy k uzavření sňatku vedlo těhotenství ženy. Mimomanželská plodnost dosahovala pouhých necelých 20 %. (Hašková 2009: 24) Stát se snažil mladým lidem usnadnit založení rodiny a péči o děti, a to pomocí výhodných novomanželských půjček, prodlužující se mateřské dovolené, mateřskými školami a jeslemi, atd. Za těchto podmínek vstupovalo do manželství 90 % mladých mužů a 96 % mladých žen, a to ve věku 21,7 let u žen a 24,5 let u mužů, zatímco v západní Evropě klesala sňatečnost a zvyšoval se věk uskutečnění prvního sňatku. Narozdíl od těchto západoevropských států, kde klesal podíl žen podílejících se na reprodukci, se v polovině 70. let reprodukce účastnilo kolem 94 % českých žen. (Kučera 2000: 13-14)

Po roce 1968 dochází v české společnosti k silnějšímu tlaku režimu a nadvlády komunistické strany, což má za následek upevňování rodinných svazků. Rodina se pro mnoho lidí stala jedinou oblastí vlastní seberealizace a naplnění. Vedl k tomu i fakt, že mnoho jedinců mohlo pouze v rodinném prostředí projevit své skutečné myšlenky a názory, což vedlo k určitému schizofrenickému způsobu života, který se rozděloval na veřejný - poslušný režimu a soukromý. (Sobotka 2003: 258 dle Machonin 1997: 38)

4.2 Vývoj po roce 1989

V polovině 90.let dochází v Evropě k tzv. závěrečné fázi druhé demografické tranzice. K tomuto trendu se připojují země, které do této doby některé demografické změny ještě nezaznamenaly. Mezi těmito zeměmi je i Česká republika. Základní demografické ukazatele a charakteristiky zemí, které neprošly západoevropským typem druhého přechodu, se začínají blížit k demograficky vyspělým zemím. Můžeme tedy mluvit o homogenizaci populačního vývoje v evropských zemích. (Tuček 1999: 5)

V České republice a v dalších deseti zemích střední a východní Evropy byl v 90. letech zaznamenán pokles počtu obyvatel. Od té doby v české populaci přetrvává depopulační trend. (Tuček 1999: 5) K těmto sociodemografickým změnám začalo docházet později než v severoevropských, západoevropských, ale i některých jihoevropských státech, kde se tyto trendy začaly objevovat již při druhé demografické tranzici. (Hašková 2006: 22)

Tyto změny v zemích bývalého východoevropského bloku jsou odborníky také často interpretovány jako opožděná druhá demografická tranzice.

Nikoliv pouze jako její závěr. (Hašková 2006: 28) Rabušic tuto celkovou proměnu k níž dochází od 60. let a pokračuje v postkomunistických zemích v 90. letech označuje za paradigmatickou, jelikož došlo k posunutí ustálených způsobů přemýšlení o problémech, a i jejich následné řešení. Bylo zasaženo mnoho oblastí, včetně reprodukčního záměru českého obyvatelstva. (Rabušic 2001: 10)

4.2.1 Vývoj po roce 1989 České republiky

Nastalé změny měly v české společnosti z historickopolitických příčin jiný vývoj než západoevropské státy. Nicméně se Česká republika těmto státům začala přibližovat. (Hašková 2006: 22)

Sobotka uvádí, že změny, které se děly po roce 1989, byly podmíněny právě socialistickým režimem, jehož konec způsobil začátek těchto změn. Po roce 1989 přišla náhlá změna v reprodukčním a rodinném chování. Během let 1990 až 1996 klesla porodnost z hodnoty 1,86 na 1,18 a ustálila se pod touto hranicí. Průměrný věk prvorodiček se během let 1992 až 2000 zvýšil o 2,6 roku z původních 22,5 na 25,1. V souvislosti s tímto také klesl počet vykonaných potratů na polovinu. (Sobotka 2003: 259)

Po roce 1989 dochází v České republice ke změnám preferencí a hodnot, aby se začalo dosahovat nových cílů. Jedním z těchto cílů byl vstup do Evropské unie znamenající změnu v politické, ekonomické a sociální oblasti. Začíná zde docházet k přecházení k západoevropským strukturám (demokratický politický režim, tržní ekonomika a nový systém sociálního zabezpečení), které měly stále větší vliv na změnu postojů a hodnotových preferencí. (Rabušic 2001: 207)

Došlo také ke změnám v podmínkách, které přispívaly k hojně reprodukci. Mladí lidé dostali nové příležitosti studovat na rozvinuté síti státních, církevních a soukromých škol. Otevření hranic skýtalo možnost cestování či popřípadě pracování v zahraničí. Začalo se rozvíjet podnikání a pronikání zahraničního kapitálu do České republiky, což mělo za následek příjmovou diferenciaci, jenž po období socialismu v podstatě neexistovala. Dále zrušení novomanželských půjček a nedostatek bytových jednotek. A v neposlední řadě také růst nezaměstnanosti. Tyto všechny faktory měly vliv na pokles

sňatečnosti, kdy v roce 1997 vstupovalo do manželství pouze 73 % z původních 95 % před rokem 1989 a na zvýšení průměrného sňatkového věku. (Kučera 2000: 14)

Podobně, jako není zcela jednotně přijímána teorie druhého demografického přechodu, tak ani na příčinách demografických změn po roce 1989 se čeští sociologové neshodnou. (Chaloupková, Šalamounová 2004: 14) Především se liší posuzování vlivu a významu jednotlivých faktorů na pozměněné demografické chování. (Tuček 1999: 3) Někteří sociologové se domnívají, že současný stav nastal v důsledku hluboké proměny hodnot a hodnotových preferencí u generace narozené od poloviny 70. let až do počátku 80. let, která byla způsobena politickým převratem v roce 1989. *„S tím související i nové možnosti seberealizace a uplatnění mladých lidí, spotřební orientace dotýkající se mimo jiné alternativních forem partnerského soužití, růst sekularizace, individualizace a potřeba osobního úspěchu, emancipace žen, růst vzdělanosti, (...) dostupnost a kvalita antikoncepce.“* (Tuček 1999: 3) Druhá skupina odborníků zastává názor, že za demografickými změnami stojí hrozící nezaměstnanost, snížená úroveň sociálního zabezpečení a snížení životní úrovně obyvatel, růst životních nákladů a nákladů na děti, nedostatek bytových jednotek a upouštění od státní podpory rodin, a tedy následné zhoršování životních podmínek. (Tuček 1999: 3) Mezi skupinami se stále vedou diskuze, jelikož se prozatím nepodařilo přinést rozhodující důkazy. (Rabušic 2001: 205)

V souvislosti s demografickými změnami docházelo také ke změnám společenským, a to rozšíření alternativních typů partnerského svazku, k nimž se řadí předmanželské soužití, které „se týká především mladých lidí a je někdy chápáno jako určitá obměna fáze namlouvání a chození“. (Chaloupková, Šalamounová 2004: 15) Jinou alternativou manželského svazku je kohabituující pár, který se od předmanželského soužití liší přítomností dětí. Pro tuto alternativu se většinou rozhodují jedinci, pro které je kohabitace výhodnější z hlediska zisku vyšších sociálních dávek. Kromě těchto dvou alternativ se začíná objevovat „Living apart together“ neboli LAT, což je typ partnerství, v němž se k sobě jedinci ani po delší době nestěhují, přestože jim to jejich podmínky dovolují. (Chaloupková, Šalamounová 2004: 15)

5 Bezdětnost

Bezdětnost je fenomén, který v posledních letech více ovlivňuje míru porodnosti. Oba typy bezdětnosti dobrovolná i nedobrovolná, mohou mít ve svém důsledku stejný efekt, jímž je snižování počtu narozených dětí, tedy nižší reprodukce obyvatelstva, následné stárnutí obyvatelstva, což může vést k dalším problémům např. k nedostatečnému fungování důchodového systému, apod.

Jednou z možných definic bezdětnosti je v širším pojetí absence rodičovství, kde se za rodičovství pokládají jak biologické, tak i kulturní či právní události spojené s rodičovskými právy a povinnostmi. (Hašková 2006: 12)

Tento fenomén není trendem moderní doby, až do 19. století se celoživotní bezdětnost pohybovala kolem 20 %. Až v průběhu 20. století se míra začala různit. (Rabušic 2001: 151)

V severní, západní a jižní Evropě docházelo ke snižování plodnosti a k podílu počtu bezdětných žen již od druhé demografické tranzice, zatímco země východní a střední Evropy k tomuto vývoji došly, až díky změnám spojeným s rozpadem Sovětského svazu. Tedy od rozpadu Sovětského svazu se státy východní Evropy začaly pomalu vyrovnávat v demografických trendech západní Evropě. (Hašková 2009: 24-25)

V průběhu 80. let nedosahovala míra bezdětnosti třicetiletých žen ani 10 % ve východní Evropě, zatímco v některých zemích západních, se tato míra již blížila k 18 %. I v současnosti země bývalého východního bloku mají míru celoživotní bezdětnosti pohybující se kolem 2 až 6 % u žen a kolem 1 až 12 % u mužů. (Hašková 2006: 22-23)

Dnes se ve vyspělých zemích pohybuje míra bezdětných žen mezi 20-30 %. (S. Basten 2009: dle Harding 2006) Celoživotně bezdětných jedinců je nejvíce v německy mluvících zemích, kde se toto číslo pohybuje u žen kolem 10 % a u mužů kolem 20 %. (Hašková 2006: 23) Podle údajů z výzkumu Tanturri a Mencarinni z roku 2008 v Německu podíl bezdětných jedinců dosahuje především na západě až 30 %. Naopak nejnižší míru vykazují Portugalsko a Island, u nichž se míra bezdětnosti pohybuje stabilně kolem 7 %. (S. Basten 2009: dle Tanturri, Mencarinni 2008)

V české společnosti byla vysoká míra bezdětnosti nejprve u generace lidí narozených na přelomu 19. a 20. století, což bylo způsobeno první světovou válkou a celosvětovou hospodářskou krizí. Míra bezdětnosti dosahovala až 26 %. V průběhu

socialismu se tato míra u žen ve věku 40 až 45 let snížila na 7 % a zůstávala na této úrovni až do 80. let, kdy se zvýšila na hodnotu 12 %. (Sobotka 2006: 62)

Před rokem 1989 se bezdětnost v české společnosti vyskytovala jen zřídka, proto k tomuto tématu není k dispozici mnoho odborné literatury, jelikož se u nás jev ve větším měřítku nevyskytoval. (Hašková 2009: 23)

Po roce 1989 se především výrazně snížila bezdětnost žen ve věku 20 až 26 let. Toto je způsobené dospíváním dané generace v době rychlé transformace společnosti a jejích hodnot. (Sobotka 2006: 64)

Naopak koncem 90. let se plodnost v České republice snížila na zatím dosavadní historické minimum představující 1,13 dítěte na jednu ženu. V této době je zaznamenám velký zájem o studium bezdětnosti a jejích specifických aspektů. (Hašková 2009: 23)

Prognózy budoucího vývoje jsou různé. Některé počítají s budoucí mírou bezdětnosti stejnou jako v 80. letech, čili kolem 12 %, zatímco ty pesimističtější se domnívají, že může dosahovat až 30 %. (Sobotka 2006: 64)

Podobně jako se odborníci neshodnou na příčinách vedoucích k reprodukčním změnám ve východoevropském bloku a existují různé pohledy na tuto problematiku, tak se mezi odborníky vede diskuze na celkovou problematiku bezdětnosti, která se změnami v 90. letech neodmyslitelně souvisí. I v oblasti této problematiky můžeme nalézt dva základní proudy teorií. Na jedné straně stojí obdobně jako tomu je u demografických změn teorie individualizace a teorie kulturní změny, a v opozici stojí teorie racionální volby a sociální anomie. (Hašková 2009: 30-31) Problematice sociologických teorií relevantních k bezdětnosti se věnuji v kapitole 3.

Zajímavou teorií v 80. letech rozvíjí Ivo Možný poukazující na souvislost mezi bezdětnými ženami a vzděláním, a to konkrétně mezi mírou bezdětných žen a jejich oborem studia na vysoké škole. Domnívá se, že ženy věnující se oborům spíše maskulinním, jsou ve větší míře bezdětné než-li studentky jiných oborů. Konkrétně hovoří o inženýrkách. (Hašková 2006: 24)

5.1 Diverzita bezdětnosti

Bezdětnost může být u každého jedince rozdílná z hlediska prožívání, z důvodů, které ji způsobují, z hlediska doby trvání, atp. Bezdětnost také může být pouze dočasnou životní strategií nebo celoživotní. Základní rozdělení je na dobrovolnou a

nedobrovolnou. Pro moji práci je důležité hledisko celoživotní bezdětnosti zvolené dobrovolně. (Hašková 2006: 12)

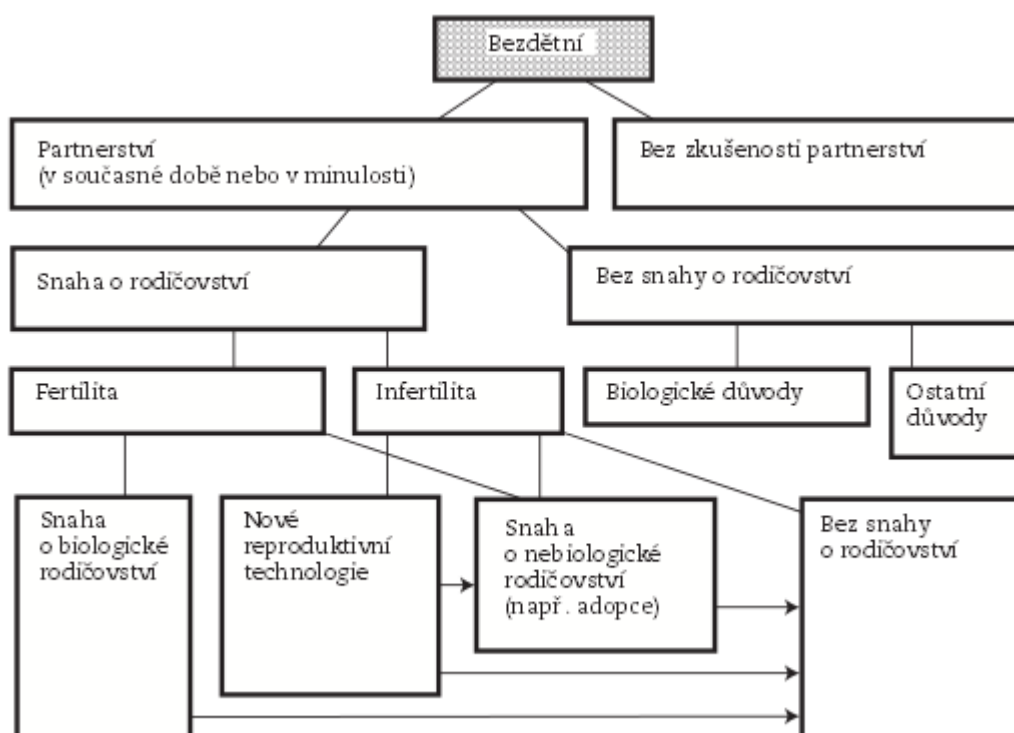
Nedobrovolně bezdětní jedinci jsou se svojí situací nespokojeni, chápou ji jako nežádoucí, a alespoň v některé fázi svého plodného období se pro rodičovství rozhodli a usilovali o něj. (Hašková 2009: 173) Bezdětnost je u nich způsobena biologickými důvody, což může být například neplodnost či sterilita. (Hašková 2006: 13)

Hašková ve své novější publikaci na základě provedeného výzkumu uvádí, že k dobrovolné celoživotní bezdětnosti se hlásí velmi málo lidí. Uvádí, že jedinci v těchto případech svoji volbu přímo deklarují a kladou důraz na příležitosti, jež jim přináší život bez rodičovství. (Hašková 2009: 173) Většina jedinců považuje svoji bezdětnost, která byla způsobena jinou příčinou, než-li neplodností jednoho z partnerů, za neplánovanou životní cestu a uvádějí, že jejich bezdětnost je důsledkem životních událostí. Někteří v období plodnosti neměli vhodného partnera nebo jejich partner již potomky měl, či se naskytly jiné osobní nebo finanční problémy, které rodičovství na určitou dobu neumožňovaly. Dalším důvodem mnohdy nedobrovolné bezdětnosti může být homosexuální orientace, jelikož mnohé legislativy neumožňují adopci či asistovanou reprodukci pro homosexuální páry. (Hašková 2009: 128)

Postoj dobrovolně bezdětných se u jedinců zpravidla vytváří během života. Zpočátku se může jednat pouze o odkládání na „správný čas“. Později mohou jedinci buď dojít k rozhodnutí, že jsou připraveni a chtějí se stát rodičem, což již u některých párů není z biologických důvodů možné, nebo k tomuto rozhodnutí nedojdou a volí život bez rodičovství. Striktní rozlišování mezi dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětností je nejisté, jelikož mnohdy je bezdětnost kombinací obou typů. (Hašková 2006: 12-13)

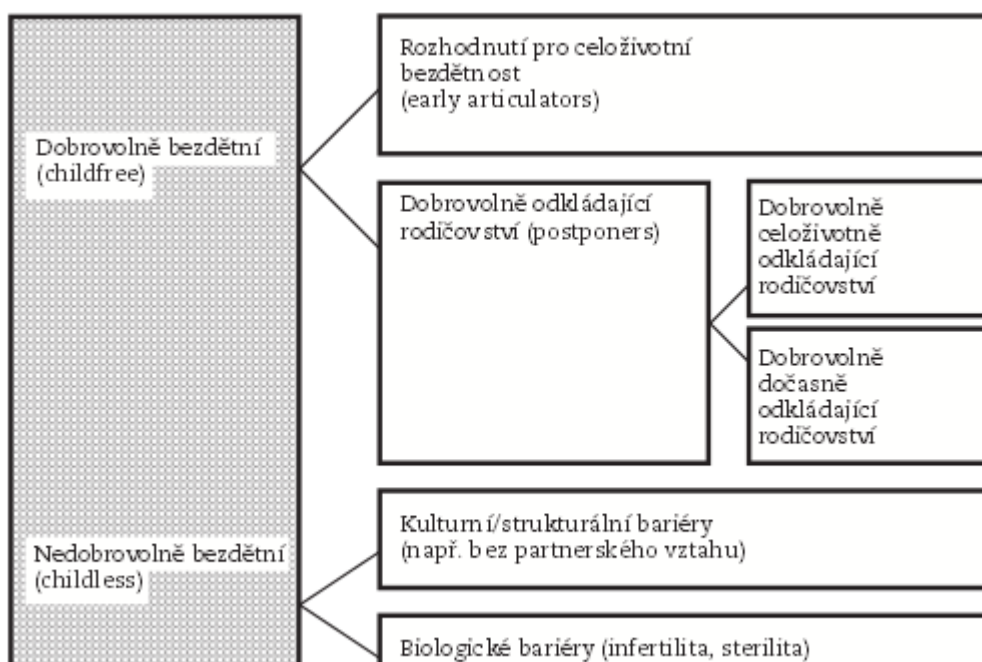
Pro lepší orientaci slouží obr. 1 strukturující bezdětnost podle neexistence a existence partnerství, a obr. 2, který strukturuje dobrovolnou a nedobrovolnou bezdětnost.

Obr.1 Schéma typů bezdětných strukturované dle ne/existence partnerství

Zdroj: Hašková 2006

Obr. 2 Schéma typů bezdětných strukturovaných dle ne/dobrovolnosti bezdětnosti

Zdroj: Hašková 2006

5.2 Dobrovolná bezdětnost

Dobrovolná bezdětnost není novinkou, která by se ve společnosti objevila až při nástupu druhé demografické tranzice, ačkoliv mnoho výkladů by se takto dalo pochopit. Dobrovolná bezdětnost existovala v určité míře ve společnosti vždy, stejně tak jako neprovdání jedinci, ať už se jednalo o pomocníky v domácnostech či v hospodářstvích, členů kláštera či vojáků. (Možný 2006: 197) Pouze po druhé světové válce se její míra stala zcela minimální, a proto její zvyšující se tendence od poloviny 20. století přitahuje tolik pozornosti, jelikož se stává pro mnoho jedinců tzv. life-politics, neboli celoživotní strategií životního stylu, a v západní společnosti se pro dobrovolnou bezdětnost rozhoduje přibližně jedna pětina až jedna třetina jedinců. (Možný 2006: 149, 197)

Až do roku 1968 v literatuře nebyla bezdětnost rozdělována na dobrovolnou a nedobrovolnou, ale byla shrnována pod pojmem neplodnost. V průběhu druhé demografické tranzice začal vzrůstat zájem o problematiku bezdětnosti a začala se rozdělovat podle příčin a důvodů. Dobrovolná bezdětnost byla všeobecně v minulosti přijímána společností negativně. Byly s ní spojovány slovní slova jako sobectví, nepřizpůsobivost, neštěstí či nedospělost, nenormálnost a nedospělost. (Somers 1993: 643)

Jak uvádí S. Basten, dobrovolně bezdětné ženy považují za velký rozdíl mateřství a ženství, kdežto ve většinovém pojetí je mateřství a ženství úzce spojeno, a mateřství tvoří jednu z hlavních identit žen. (Basten 2009 : 9-10)

Basten také uvádí, že u dobrovolně bezdětných převažují dva hlavní vnitřní motivační proudy. Jedním z nich je touha být bezdětný a tím druhým je touha nebýt rodičem. V prvním případě se jedná o touhu být svobodný a mít lepší vztahy s partnerem a s dalšími lidmi, přičemž v druhém případě jde o výběr identity a vzdání se role rodiče a aktivit s rodičovstvím spojených. (Basten 2009 : 10)

V dnešní české společnosti u generace žen, tvořících matky dnešních mladých žen, byla dobrovolná bezdětnost pouze okrajovou volbou. Téměř každá zdravá a plodná žena měla alespoň jedno dítě, pouze celkových 5 % žen této generace zůstalo dobrovolně bezdětných. (Nezapočítávají se do dobrovolně bezdětných ženy lesbické orientace, ženy neplodné či jinak zdravotně znevýhodněné). (Možný 2006 : 149)

5.2.1 Popsané motivy dobrovolné bezdětnosti

Již od poloviny 20. století byly formulovány tři postoje k zaměstnanosti vdaných žen. První z nich byl postoj konzervativní, které zaujímá stanovisko, že vdané ženy a obzvláště matky nemají pracovat. Jejich starostí by měla být péče o domácnost a rodinu. Tento postoj byl prakticky vymýcen již během první poloviny 20. století. Druhým stanoviskem je nekonzervatismus, který je stále aktuální pro mnoho žen. Jedná se o myšlenku, že žena je kvalifikována v určité práci, kterou po porodu opouští, aby mohla pečovat o děti, dokud nebudou samostatnější. Poté se vrací ke své kvalifikaci a pracuje na své kariéře. Model, jenž zdůrazňuje že předchozí dva typy znevýhodňují kariérní postup ženy v období péče o děti, se nazývá egalitární. Ženy jsou určitým způsobem znevýhodněny ve své kariéře, což neodpovídá ideálům propagovaným ve druhé polovině 20. století. A očekávají tedy ochranu před handicapem, jenž jim nedává stejné šance. (Možný 2006: 178-180)

V souvislosti se změnami, k nimž docházelo v Evropě během 20. století, se postupně přecházelo od nekonzervativního modelu k egalitárnímu. Nicméně nemůžeme říci, že je rozšířený ve všech vrstvách společnosti, nebo že zvítězil a nekonzervativní postoj vymýtil. Jedinci se snaží o diferenciaci životních drah, kam spadá i snaha sladit rodičovství a kariéru, což způsobuje oslabení závazného modelu rodiny. *„Ženy, kterým na jejich povolání a nepřerušené kariéře opravdu záleží, se stále častěji rozhodují pro bezdětnost.“* (Možný 2006: 191)

To jak je v dnešní době nahlíženo na dobrovolně bezdětné ženy úzce souvisí s tím, jak si lidé představují to, jaká by žena měla být. Je tedy velmi rozšířený stereotyp, že zdravá dospělá žena má být matkou. (Mollen 2006: 1) Viz kapitola 7.5.

Dobrovolně bezdětní jsou podle různých výzkumů popsáni většinou jako jedinci s vyšší mírou vzdělanosti, žijící ve městech, velmi málo nábožensky založení, mající vztahy, ve kterých nejsou udržovány tradiční genderové role. Ženy jsou velmi orientovány na svoji kariéru a velmi často mají vedoucí postavení. (Somers 1993: 644)

V současnosti mají tendenci k myšlence, že děti jsou naplnění a cíl života, spíše nižší společenské třídy. Ženy, jenž jsou univerzálně vzdělané mají mnohdy pocit, ještě nejsou dosti zralé na výchovu dítěte. Mateřství tedy odkládají a svoje reprodukční období mohou i zmeškat. Toto rozhodnutí je následně racionalizováno jako odpovědná volba nemít děti, pokud se na ně žena ještě necítí připravena. (Možný 2006: 238)

5.3 Bezdětnost jako politický problém

Bezdětnost je také politickým problémem, jímž se zabývají mnohá politická prohlášení či analýzy politologů. „Diskuze o bezdětnosti tedy není jen expertizována, ale také politizována.“ (Zamykalová 2006: 119) Předpokládá se, že otázka založení rodiny či bezdětnosti není čistě explicitní rozhodnutí samotných jedinců, ale i stát má přiměřený zásah podpůrnými prostředky a opatřeními. (Zamykalová 2006: 119)

Zvyšování dobrovolné bezdětnosti je ovlivněno mikro i makro úrovní faktorů. Makro úroveň souvisí se zvyšující se nejistotou na trhu práce v dlouhodobém pracovním horizontu, se zvyšujícím se kapitálem ženské práce, což vyvolává větší požadavky na ženy v oblasti autonomie, nezávislosti a seberealizace. (Gonzales, Guerrero 2001: 318) Nicméně založení rodiny pro ženu představuje rozhodnutí, které těmto požadavkům na flexibilitu, dynamičnost a individualitu odporují.

Také ekonomická nejistota vede u některých jedinců k odkládání rodičovství do vyššího věku, a tím přispívá k celoživotní bezdětnosti, jelikož institucionální nastavení trhu práce má na jedince různý vliv. (Gonzales, Guerrero 2001: 318)

Mikro úroveň, která ovlivňuje odkládání rodičovství, představuje pravidelný a dostatečný příjem, stabilní pracovní pozice, odpovídající bydlení pro založení rodiny a časovou flexibilitu. (ibid: 318)

Stát je schopen některé z těchto podmínek na makro úrovni částečně ovlivnit. Úlohou státu je tedy, aby rodičovství podporoval a vyvažoval tlaky společnosti. (Zamykalová 2006: 119-128) Jelikož se jedná o jev komplexní, nelze zaručit, že změnou podpůrných opatření dojde ke snížení bezdětnosti, která závisí také na individuálních charakteristikách, faktorech a motivech. (Gonzales, Guerrero 2001: 318)

6 Mediální reflexe a veřejné mínění

Dobrovolně bezdětní jsou společností výrazně stereotypizováni. (Viz kapitola 7.5) Jsou vnímáni jako nedospělí a sobečtí jedinci. (Letherby 2002) Tento postoj většinové společnosti je také patrný i v médiích, která odrážejí zakořeněnou hodnotu dítěte. Celkově média vytváří dobrovolné bezdětnosti, nízké plodnosti a neplodnost, jako velmi aktuálních problémů z hlediska možných následků nízké reprodukce obyvatelstva. Tímto způsobem se především u dobrovolné bezdětnosti z individuálního rozhodnutí stává veřejná záležitost. (Zamykalová: 2006: 95)

Podle výzkumů jsou většinou bezdětné ženy vnímány jako ty, jenž nemají vlastní seberealizaci a naplnění života, jelikož mateřství je chápáno jako neměnná součást ženské identity. Nicméně v posledním desetiletí se u dobrovolně bezdětných žen prosazuje nový diskurz, který uvolňuje ženy z konzervativního chápání jako matek. (Gillespie 1998: 231)

Podle analýzy mediálních debat mezi lety 1994 a 2004 bylo zjištěno, že „biologická“ bezdětnost, jenž je v kontextu mé práce označena jako nedobrovolná, bývá zpravidla diskutována odděleně od bezdětnosti „sociální“, neboli dobrovolně zvolené. (Zamykalová: 2006: 95,119)

Sociální bezdětnost je výsledkem dobrovolného zvolení si určitého životního stylu, změn v hodnotovém žebříčku, ale také snah nejprve si zajistit bydlení a finanční zázemí. Odborníci se ani zde neshodují, zda hraje roli více sociální a ekonomická situace či změna hodnot. Každá skupina má své odborníky v médiích, kteří ji zaštiťují. Existují zde tedy dva proudy mediálního vysvětlení sociální bezdětnosti. Ačkoliv od poloviny 90.let začíná převažovat spíše vysvětlení druhé, což je následování západoevropských nejen myšlenkových trendů (Zamykalová 2006: 123)

V době socialismu byla česká společnost tolerantní v oblastech rozvodů a předmanželského sexu, nikoliv však v ohledně odkládání rodičovství. K posunu hodnot došlo až po roce 1989, kdy se začala ve společnosti rozšiřovat větší míra akceptace dobrovolně bezdětných párů. (Sobotka 2006: 67) Stále však přetrvává ve společnosti názor, že „člověk musí mít děti, aby jeho život byl naplněn“. (Rabušic 2001: 162)

K otázce tolerance a vnímání nejen dobrovolně bezdětných společností jsou relevantní průzkumy *Srovnávací šetření postojů a názorů na reprodukční chování a opatření populační politiky* (PPA 1), který proběhl v České republice v roce 1991

a PPA 2, který proběhl v roce 2001. Ve výzkumech financovaných Evropskou komisí, byly mimo jiné zjišťovány postoje českých občanů k rodičovství. Podle novějšího výzkumu PPA 2 je česká společnost ve vnímání a akceptování bezdětnosti konzervativní. Převládá názor, že bezdětní jedinci nemohou být skutečně šťastní, což potvrzuje, že i přes změny v reprodukčním chování a posun hodnot, v české společnosti stále výrazně přetrvává hodnota dítěte. „*Pro většinu české populace stále představují domov a děti podmínku úplného štěstí a spokojenosti.*“ (Sobotka 2006: 67)

Výzkum PPA 2 také ukázal tolerantnější přístup mladší generace lidí ve věku 18 až 29 let k vnímání dobrovolně bezdětných. Situaci bezdětnosti nevnímají v perspektivě životní spokojenosti tak negativně, jako starší generace populace ve věku nad 60 let. (Sobotka 2006: 68)

Překvapivé zjištění také je, že více než polovina respondentů ve všech věkových kategoriích vnímá rodičovství jako svoji povinnost vůči společnosti. Tento fakt je poměrně obtížně vysvětlitelný, vzhledem k mnoha tvrzením o individualistické postmoderní společnosti. V kontextu České republiky se toto vysvětluje jako pozůstatek z doby socialismu a státního paternalismu, kdy osobní preference mnohdy ustupovaly těm kolektivním. (ibid: 69)

7 Faktory a motivy

Rozhodnutí o dobrovolné bezdětnosti je „komplexní a zahrnuje mnoho vnitřních i vnějších motivů a faktorů, včetně okolností životní situace jedince.“ (Letherby 2002) Faktory a motivy mohou být u každého jedince různé, nabývají různých podob, a v konečném důsledku mají různou váhu, proto je jejich vymezení velice složité. Následující kapitoly se tedy věnují souhrnu faktorů a motivů, které byly zjištěny předchozími výzkumy k tomuto tématu.

Většina výzkumů na téma dobrovolná bezdětnost je zaměřena na ženy. Pokud jsou výzkumy zaměřeny na obě pohlaví, respondentek je vždy více. Téma bezdětnosti je ve spojení se ženou více citlivější a souvisí s pojetím genderovým rolí. Zejména pro ženy je vzdání se rodičovství záležitost, s jejímiž důsledky se budou setkávat po celý svůj život.

Ženy ve výzkumech uváděly, že často své rozhodnutí nemít děti přizpůsobovaly svým aktuálním strukturálním a společenským situacím, což dokazuje, že někteří jedinci jsou ve svém rozhodnutí přísně definitivní a někteří naopak své rozhodnutí mnoho let zvažují. (Letherby 2002)

Studováním výzkumů a vytvářením přehledů jejich výsledků jsem dospěla k částečnému porozumění faktorů a motivů bezdětnosti, a pokusila jsme se vytvořit model těchto faktorů a motivů, který jsem zpracovala do diagramu. Viz obr. 3. Tento model jsem založila na základě informace z výzkumu *Voluntarily Childfree Women: Experiences and Counseling Considerations* (Mollen 2006), který rozděluje své vyzkoumané faktory a motivy na primární a dospělé. K tomuto rozdělení a již přiřazeným konkrétním faktorům jsem studiem dalších výzkumů doplňovala další faktory a motivy. K základnímu dělení jsem přidala faktory a motivy vlivu.

7.1 Primární a celkové faktory a motivy

Primární nebo-li ranné motivy jsou ty, jenž měly na jedince vliv již od útlého věku, popřípadě jsou jedincům dané a nemohou je změnit. Mezi tyto faktory patří genderové role a jejich vzdorování, vztah s rodiči, zkušenosti s dětmi a absence rodičovského pudu.

Ačkoliv stereotypizace je v otázce genderových rolí nakloněna názorům, že každá dospělá žena chce dítě, a pokud nechce, není „pravou“ ženou, dobrovolně bezdětné vnímají svůj gender jinak. Je tedy rozdíl mezi chápáním genderu dobrovolně bezdětnými a ostatními lidmi. Pro dobrovolně bezdětné ženy je gender důležitý, z hlediska chápání vlastního ženskosti a vlastní identity, nicméně většina z nich odmítá klasické naplnění ženské genderové role jako matky a tomuto očekávání vzdorují. Tyto ženy ve větší míře uvádějí, že již v dětství se vyhýbaly hraní si klasických dívčích her. Odmítaly panenky, kočárky apod., naopak vyhledávaly hry spíše chlapecké a dobrodružné. (Mollen 2006)

Vztah s rodiči je motiv, který reflektuje vztah rodičů a potomků v dětství a dospívání, celkové uspořádání rodinného života, ve kterém jedinci vyrostli, a v neposlední řadě také chápání a předávání sociokulturních významů rodičovství. Respondenti rodinné prostředí, ve kterém vyrůstali považují za velmi významný faktor, který je ve značné míře ovlivnil v jejich rozhodnutí. (Mollen 2006) Významnou roli zastává také velikost rodiny, ze které jedinci pocházejí. Ženy vyrůstající v rodině pouze s jedním potomkem, mají nižší aspirace na budování rodiny, než je tomu u žen pocházejících z vícedětných rodin. (Tanturri, Mencarini 2008) Ve Finsku se vliv dětství jako ovlivňujícího motivu pro dobrovolnou bezdětnost potvrdil spíše u mužů. Pro ženy je důležitější spokojenost partnerského života rodičů, jenž udává celé uspořádání rodinných vztahů. Ženy rozvod svých rodičů uvádějí jako velmi důležitý moment, který v celkové perspektivě může mít vliv na jejich rozhodnutí. (Miettinen 2008)

Ve společnosti existuje všeobecně rozšířený názor, že dobrovolně bezdětní nemají rádi děti. (Letherby 2002) Překvapivě značná část žen uvádí své zkušenosti s péčí o děti, hlídáním jako přivýdělkem v mládí či častým kontaktem s dětmi v blízké rodině. Část žen si tuto zkušenost užívala, nicméně sama by ji prožít nechtěla, jiné ženy naopak již v této konfrontaci zjistily, či se ujistily ve svém rozhodnutí, že po mateřství netouží. (Mollen 2006) U některých žen osobní zkušenosti s péčí o děti, či zprostředkované zkušenosti od vlastních rodičů, příbuzných a přátel, vyvolaly strach nebo úzkost z rodičovství a z role matky, následných povinností a starostí, které na ně působí natolik negativně, že raději potomky odmítají. Bezdětnost je v tomto případě chápána jako způsob zajištění šťastnějšího života a stávajícího životního stylu, bez starostí s péčí o rodinu (Park 2005), jelikož bylo potvrzeno, že v oblasti životní a manželské spokojenosti skupina dobrovolně bezdětných párů vykazovala větší spokojenost, než skupina párů s dětmi. Děti tedy pravděpodobně mohou přinášet více

negativního rozptylování a jsou původcem mnoha nepříjemností a starostí, se kterými se dobrovolně bezdětní nemusí potýkat. (Somers: 1993)

Ačkoliv zkušenosti s dětmi jsou motivem, který ovlivňuje reprodukční záměry (Mollen 2006), dobrovolně bezdětní ve významné míře porušují stereotyp, že nemají vztah k dětem, a to udržováním vztahů s dětmi v blízké rodině a to zejména se synovci a s neteřemi. (Letherby 2002) Stereotypy, jenž doprovází toto sblížení s dětmi jsou především charakteru, vynahrazování si své bezdětnosti či pouze přijetí radostné části nikoliv starostí. Dobrovolně bezdětní si sami plně uvědomují, že linie jejich vlastní rodiny je přerušena, a vztahem se synovci či s neteřemi si vlastní potomky nemohou vynahradit, o což se v podstatě nesnaží, jelikož si nic vynahrazovat nechtějí. (Albertiny, Kohli 2009)

Mezi další primární motivy lze zařadit absenci mateřského pudu a touhy po dětech. U žen, které jsou bezdětné z vlastního přesvědčení, děti nevyvolávají stejné pocity jako u žen, které děti mají, plánují nebo by je alespoň chtěly. Nevzbuzují jejich zájem, mateřské pudy nebo lásku. (Park 2005) Nejenom proto dobrovolně bezdětní pochybují sami o sobě, že by mohli být dobrými rodiči. (Miettinen 2008) Zejména ženy vnímají samy sebe jako ty, jenž nemají předpoklady být dobrou matkou. Domnívají se, že mají vlastnosti, jenž se s rodičovstvím a se zodpovědností za život druhých neslučují, či nejsou vhodné pro výchovu. Jako tyto vlastnosti uváděly uzavřenost, citlivost, úzkost, perfekcionismus a netrpělivost, které shledávají jako vlastnosti nevhodné pro rodiče. (Park 2005)

Ve výzkumu z roku 2005 (Park) respondentky uvedly, že mezi nejvýznamnější motiv pro jejich rozhodnutí, patří pocit, že mateřství by pro ně bylo v rozporu s jejich trávením volného času, kariérou a kariérním růstem, kterému se chtějí věnovat. (Park 2005)

Domnívám se, že tyto primární motivy odpovídají normativnímu přístupu, který zastupuje teorie individualizace a kulturní změny vysvětlující posun k individuálním volbám, a odklon od společensky široce uznávaných norem a hodnot, mezi něž patří vnímání ženy zejména jako budoucí či stávající matky, aby byl naplněn její smysl života.

7.2 Dospělé faktory a motivy

Dospělé motivy se dají rozdělit na individuální čili vnitřní a vnější. Mezi vnitřní se zařazuje především svoboda v mnoha oblastech lidského života. Tyto oblasti jsou svoboda rozhodování a možností, svoboda času, svoboda vlastní identity, svoboda kariéry, finanční svoboda, svoboda starostí, atd. Mezi vnější faktory patří zdravotní stav jedince, životní prostředí a pocit bezpečí. (Mollen 2006)

Svoboda rozhodování je důležitým faktorem z hlediska možnosti dělat svá rozhodnutí výhradně podle svého přesvědčení, nemuset se přizpůsobovat a omezovat podle potřeb druhých. (Gillespie 2003) Dítě pro ně představuje závazek, kterému by museli přizpůsobit své rozhodování. (Mollen 2006) Dobrovolně bezdětní jedinci tedy upřednostňují pocit svobody v oblasti rozhodování, přijetí širších nabídek a příležitostí, ať už trávení volného času, kariéry, životního stylu, apod. (Gillespie 2003)

Bezdětný život představuje více volného času a svobodu jeho trávení. Dobrovolně bezdětní toto udávají jako velkou výhodu své životní situace. Mají čas na sebe, na své vlastní záliby, přátele, ale i na partnera. Obzvláště častá je obava z omezení trávení společného času s partnerem. (Mollen 2006) Podobně jako celková neochota měnit svůj životní styl, na který jsou jedinci zvyklí, a který jim vyhovuje. (Gillespie 2003) Naopak někteří lidé mají již i ve svém bezdětném životě pocit nedostatku volného času, proto jednoduše udávají, že by na děti neměli čas. (Mollen 2006). Tyto motivy pocitu osobní svobody a pocitu života ve vlastních rukou, nezávislosti a svobodných rozhodnutí jsou pro některé jedince důležitějšími motivy, než např. jejich finanční situace či kariéra. (Miettinen 2008)

Jako rodiče by dobrovolně bezdětní museli alespoň částečně změnit svůj životní styl, který tvoří jejich identitu, ať už ve smyslu volnočasových aktivit nebo své pracovní pozice a kariéry. Pro dobrovolně bezdětné je tato jejich současná identita, kterou si vytvářejí mimo rodinu, velmi důležitá a naplňující. (Park 2005) Některé ženy necítí potřebu seberealizace rodinným životem, jelikož ji naplňují kariérou či jiným způsobem, např. angažovaností ve veřejně prospěšných věcech, apod. (Albertini, Kohli 2004)

Rozvíjení vlastní identity může být zařazeno i jako primární motiv a odpovídá racionální teorii o jedincích nahrazujících svoji rodinnou situaci pracovním či společenským životem. (Park 2005) Tato zjištění potvrzují stereotypní vnímání

dobrovolně bezdětných lidí, jako více individualisticky založených, než-li jsou rodiče. (Keyzer, Dykstra, Poortman 2011)

Svobodu si dobrovolně bezdětní volí i ve smyslu kariérním a pracovním. Volba bezdětného života nabízí širší možnosti pracovního a kvalifikačního růstu, změn pracovních postů, cestování či práce cizích zemích. (Tanturri, Mencarini 2008) Zejména ženy tak mohou pracovat na svém kariérním růstu a vytvářet si identitu pomocí naplňující práce. (Miettinen 2008) Ženy častěji než muži udávají svoji kariéru jako překážku pro děti, jelikož předpokládají větší míru své participace na výchově a péči o potomka, než-li předpokládají muži. Naopak pro některé představují děti komplikaci pro kariéru, jelikož si uvědomují závazek rodičovství. Konkrétně mateřská či rodičovská dovolená je pro mnoho žen v jejich kariéře nepředstavitelná. (Park 2005). V neposlední řadě bezdětní nemusí rozdělovat čas mezi děti a kariéru, pociťovat výčitky a tlak, čemu by se měli věnovat více. (Tanturri, Mencarini: 2008)

Většina jedinců si také uvědomuje finanční výhody bezdětnosti, neboli finanční svoboda. Tento faktor je důležitější pro muže, kteří jej udávali jako jeden z hlavních motivů pro jejich rozhodnutí. Jednalo se důvody, jenž náleží do kategorie cost-benefit, kdy volba bezdětnosti závisí na racionálním uvažování, kolik dítě dává a kolik bere, a to především se zaměřením na finance. U mužů je tedy motivem přímá racionální kalkulace výnosů a nákladů rodičovství, ve které je dítě znevýhodněno. (Park 2005)

Motiv svobody starostí souvisí se zjištěním, že dobrovolně bezdětné ženy častěji vyjadřují názor, že povinnosti by neměly být přenášeny na druhé, a to ani ty rodinné. Dále tyto ženy mají vnímání rodiny a rodinných záležitostí odlišné od rodičů, obzvláště právě v oblasti plnění povinností. Dobrovolně bezdětné ženy se domnívají, že každý by měl své povinnosti splnit sám. (Keyzer, Dykstra, Poortman 2011)

Mezi skupinu vnějších motivů lze zařadit zdravotní důvody a životní prostředí. Pro některé ženy je volba dobrovolné bezdětnosti podmíněna jejich zdravotním stavem, a to nikoliv neplodností, ale z důvodu nejrůznějších onemocnění. Pokud se ženy necítí zcela zdravotně v pořádku, mají pochybnosti o způsobilosti k výchově dítěte či obavy z negativního vlivu onemocnění svého či partnerovo na život dítěte. (Tanturri, Mencarini 2008) Další vyřčené obavy se týkaly možnosti genetického přenosu nemoci na dítěte, což si jedinci nepřáli. (Mollen 2006) Výzkum skutečně prokázal, že vyšší procento bezdětných prodělalo ve svém životě vážnou nemoc, než-li matek. (Portanti, Whitworth 2009) Otázka zdravotního stavu, má významnou roli u dobrovolně bezdětných lidí středního věku, kteří se na děti již fyzicky, ale i psychicky

necítí. (Mietinnen 2008) Jako jeden z dalších faktorů působí i péče o rodinného příslušníka se zdravotními problémy, která je časově a organizačně nákladná, a může značně zasahovat do rodinného života rodiny s dětmi. (Tanturri, Mencarini 2008)

Obava z kvality životního prostředí a nespokojenost se situací ve světě, jenž není vhodný pro děti, jsou také zmiňované motivy dobrovolné bezdětnosti. Mnozí uvádějí, že svět není ekologicky dobré místo pro přivedení potomka na svět, z hlediska vysokého znečištění životního ovzduší a prostředí odpadem, výfukovými plyny, atd. Společnost je nebezpečná v ohledu zneužívání dětí a násilí na nich, ale i z hlediska terorismu či nehod. Je to také nehostinné místo z hlediska sociokulturních podmínek, se kterými se musíme vyrovnávat a překonávat je, z hlediska hrozby chudoby, nedostatku čisté vody a potravin. (Mollen 2006)

7.3 Faktory a motivy vlivu

Faktory spíše vnějšího charakteru, které mají mnohdy skrytý vliv na dobrovolnou bezdětnost, byly ve většině případů potvrzeny kvantitativními šetřeními, jako korelující proměnné. Nejedná se tedy o motivy a faktory, jenž by uvedli sami dobrovolně bezdětní. Můžeme mezi ně zařadit partnerský vztah, vzdělání, náboženství a kariéra.

Stabilní partnerský vztah se dá považovat za ambivalentní faktor dobrovolné bezdětnosti. Někteří jedinci uvádějí kvalitu partnerského vztahu jako klíčový motiv pro svoji bezdětnost, a to z toho důvodu, že jejich partnerství je pro ně dostatečně uspokojující a naplňující i bez dětí. Nechtějí ve vztahu nic měnit, plně jim vyhovuje stávající situace, která by dětem musela být přizpůsobena, což by mohlo vést k nežádoucí změně v partnerském vztahu. (Mollen 2006) Naopak neexistující či nefungující partnerský vztah je také významným faktorem dobrovolné bezdětnosti. Dobrovolně bezdětní často uvádějí, že buď nikdy nevstoupili do žádného svazku nebo jejich partnerský vztah nebyl na úrovni plánování potomka. Svobodné ženy jsou nejvíce bezdětné, naopak vdané patří mezi ženy bezdětné nejméně. Kohabitující ženy jsou také méně často matkami, než-li vdané ženy. Mezi další vztahové faktory patří dlouhodobé oddělené bydlení partnerů, například z důvodu pracovních povinností v zahraničí, apod. (Portanti, Whitworth 2009)

Ve spojitosti s partnerským vztahem, hraje důležitou roli věk. Vyšší věk vstupu do partnerství či věkový rozdíl mezi partnery více než 10 let, zvyšuje pravděpodobnost

dobrovolné bezdětnosti páru. (Portanti, Whitworth 2009) Dochází k tomu ze zvyku na určitý životní styl, který lidé po delší době nejsou ochotni měnit. (Miettinen 2008)

Partnerství může mít vliv na bezdětnost i v tom smyslu, že pouze jeden z partnerů chce být bezdětný, zatímco druhý toto přesvědčení nesdílí. Nicméně ve výzkumu o dobrovolně bezdětných ženách více než polovina respondentek uvedla, že jejich rozhodnutí bylo partnerem podporováno, ačkoliv většina z nich byla autorkami tohoto rozhodnutí. (Gillepsie 2003) Pokud pouze jeden z partnerů dítě nechce, partneři narazili na skutečně vážný problém. (Tanturri, Menacarini 2008) Faktor vztahu a jeho vliv na reprodukční záměry koresponduje s teorií druhé demografické tranzice, kdy se mění partnerské vztahy a rodinné chování.

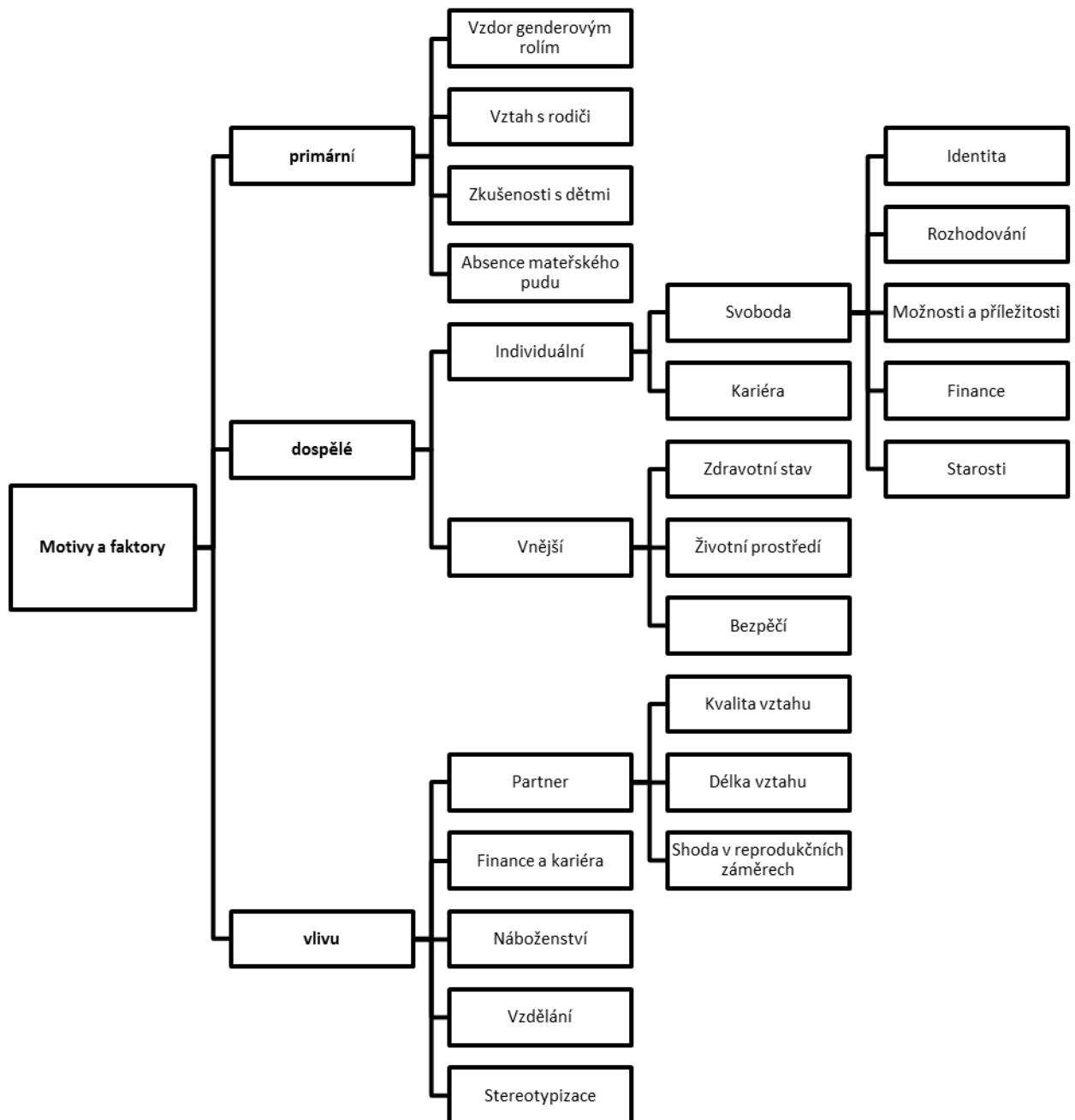
Další významnou proměnnou je náboženství. Dobrovolně bezdětní se především ukázali být jako jedinci s nižší mírou náboženského vyznání. (Abma, Martinez 2006) Zejména u žen se toto potvrdilo významně, podobně jako i míra vzdělání. Existuje tedy vysvětlení, že ženy které mají vyšší vzdělání pocházejí z rodin, ve kterých nebyl kladen takový důraz na potomky, jako na zdroj seberealizace a osobního naplnění. Možným následkem této výchovy jsou ženy více otevřenější a vnímavější k jiným hodnotám, než-li pouze rodinným. (Tanturri, Mencarini 2008)

Významnou třídící proměnnou se ukázalo být vzdělání, a to především u žen. Na tento faktor poukázal i český sociolog Ivo Možný (viz kapitola 5). V porovnání s matkami měly bezdětné ženy vyšší vzdělání či byly více kvalifikovány (Portanti, Whitworth: 2009), naopak muži s nejvyšším dosaženým vzděláním mají vysoké reprodukční záměry. (Keizer, Dykstra, Poortman 2011) Ženy pocházející z rodin, s vyšší mírou vzdělání jsou častěji dobrovolně bezdětné. (Miettinen 2008) Méně vzdělané ženy mají průměrně první dítě ve věku 18 až 25 let. Vzdělané ženy jej mají průměrně ve věku 26 až 32 let. Po dosažení věku 33 až 39 let klesá pro nižší a středně vzdělané ženy index mít dítě. Dále lze konstatovat, že nezávisle na věku, ženy s nižším vzděláním nebo s nestabilní či méně stabilní prací (např. smlouva na dobu určitou), se stávají dříve matkami. (Gonzalez, Jurado-Guerrero 2006) Z tohoto plyne, že vyšší investice do vzdělání oddalují věk, ve kterém bude žena mít dítě, a tím se zvyšuje riziko bezdětnosti. Je možné také předpokládat, že vzdělané ženy jsou více ekonomicky nezávislé, a tudíž nejsou nucené vstupovat do partnerství či manželství z důvodu finančního příjmu partnera, ale jsou schopny uživit se samy. Pravděpodobně se vzdělané ženy budou více věnovat své kariéře. (Tanturri, Mencarini 2008)

Kariéra a finanční situace jsou také faktory vlivu. Prokázalo se, že dobrovolně bezdětní mají vyšší příjmy a pracují ve většině případů déle než 15 let. Ve velké míře případů obsazují manažerská či jinak vysoce profesionálně postavená místa. (Abma, Martinez 2006) Kariéra se tedy ukazuje jako překážka k rodinnému životu. Naopak někteří jedinci s nižší pracovní pozicí či nejistým pracovním příjmem, také přizpůsobují své rodinné chování nastalé pracovní a finanční situaci. (Miettinen 2008) Přirozené jsou obavy jedinců s nižšími finančními příjmy o dostatečné finanční zabezpečení potomka (Molen 2006), jež jsou spíše zmiňované mladšími respondenty, kteří jsou v začátcích ekonomického procesu. (Miettinen 2008) Celkově rodičovství, výchova dítěte a jeho zabezpečení jsou finančně i časově náročné, proto mnoho párů z různých důvodů odkládá potomky do vyššího věku, až nastává situace celoživotní bezdětnosti. (Tanturri, Mencarini 2008)

Vzdělání a kariéra korespondují s teoriemi racionální volby, kdy se lidé rozhodují na základě toho, co mohou, nikoliv pouze podle toho, co chtějí. Vzdelání je faktor ovlivňující životy mladých žen, a to způsobem, že jim oddaluje vstup na trh práce a ekonomickou aktivitu. V zápětí vliv nad rodinným životem přebírá kariéra a finanční situace. Jedinci se tedy nerozhodují pouze na základě vlastních tužeb, ale racionálně zvažují a hodnotí nastalou situaci.

Obr.3 Model faktorů a motivů vytvořený na základě review of research

Zdroj: autorka

7.4 Vnímání rozhodnutí zpětně

Jak jsem již uváděla v kapitole 7.1, lidé vnímají dobrovolně bezdětné jako ty, jenž o něco přicházejí a cítí vůči nim lítost. Nejenom proto bylo předmětem mnoha výzkumů zpětné vnímání svého rozhodnutí o dobrovolné bezdětnosti samotnými jedinci. Výsledky výzkumů jsou takové, že dobrovolně bezdětnost nemusí být zdrojem negativních pocitů, jako je lítost či deprese ve vyšším věku. (DeLyser 2011) Ačkoliv dobrovolně bezdětní při posuzování svého rozhodnutí mohou mít různé pocity, nepotvrdila se přímá souvislost bezdětnosti a následné lítosti této volby. (Letherby 2002)

Nicméně, některé ženy ve výzkumu uvedly, že svoji bezdětnost připisují spíše životním okolnostem a situacím. Jiné zase, že ve svém životě měly období, ve kterém skutečně o dítěti uvažovaly, obzvláště v době, pokud někdo z blízkých měl dítě. (DeLyser 2011) Nicméně ani u těchto žen se nepotvrdila přímá souvislost s negativními pocity ve vyšším věku. Některé dobrovolně bezdětné ženy popisují, o co vše by v životě přišly, pokud by se matkami skutečně staly. (Gillepsie 2003) Nebyla také prokázána žádná významná hladina depresivního prožívání v stáří u dobrovolně bezdětných. (Bures, Koropecj-Cox, Loree 2009)

Výzkumy potvrdily, že dobrovolně bezdětní ve vyšším věku ztrácejí pomoc, ať už finanční či jiného charakteru, což je způsobeno porušením generační linie. To si dobrovolně bezdětní uvědomují a vyjadřují své obavy, že o ně ve stáří nebude nikdo pečovat. Nicméně dobrovolně bezdětní jedinci mají většinou širší škálu vytvořených záchranných sítí. Častěji využívají pomoci širšího příbuzenstva, známých a přátel, se kterými navázali hlubší vztahy, zatímco rodiče jsou velmi často výhradně orientováni na vztah rodiče – děti. (Albertini, Kohli 2009) U bezdětných žen je také výrazně vyšší pravděpodobnost umístění v zařízení pro seniory, než je tomu u mužů či u rodičů. (Bures, Koropecj-Cox, Loree 2009)

7.5 Stereotypizace a reakce okolí

Otázkou veřejného mínění na dobrovolně bezdětné a mediálního obrazu bezdětnosti jsem se zabývala již v kapitole 6. Nyní se budu zabývat stigmatizací bezdětných.

Výzkum *Srovnávací šetření postojů a názorů na reprodukční chování a opatření populační politiky* z roku 2001 ukazuje, že naše společnost je k dobrovolně bezdětným

velmi málo tolerantní. Stále zde přetrvává velice silně hodnota dítěte a přesvědčení, že dítě je přirozenou součástí života každého dospělého člověka. Žena je stále z hlediska genderu chápána jako matka a mateřství udává ženinu identitu. Bezdětní jedinci bývají označováni jako ti „jiní“, kteří nesdílejí většinovou hodnotu. Toto se týká především dobrovolně bezdětných lidí, na které pohlíženo jako na deviantní, sobecké či divné, a jejich situace je označována za abnormální. (Gillespie 2000) Z výzkumů zaměřených na vnímání bezdětných lidí vyplývá, že tito jedinci jsou společností stále ve výrazné míře stereotypizováni a stigmatizováni, a to nikoliv z důvodu toho, že nemají děti, ale jelikož je nemají z vlastního rozhodnutí. (Durham 2008) Bývají označováni za silné individualisty, kteří se vyhýbají pomáhání druhých a svým společenským povinnostem. Také jsou vnímáni jako materialisté a kariéristé, jako lidé nepřizpůsobiví a málo pečující. (Keizer, Dykstra, Poortman 2002)

Dobrovolně bezdětní jedinci se v porovnání s lidmi, jenž mají děti, cítí negativně vnímání. Uvádějí, že nejvyšší míra negativních postojů se objevuje u jejich vlastních rodičů, kteří s jejich rozhodnutím nejvíce „bojují“. Naopak přátelé a blízké okolí mnohdy tolik negativních postojů neprojevuje. (Somers 1993) Domnívám se, že interpretace toho, že dobrovolně bezdětní nejvíce vnímají negativní reakce od svých blízkých, způsobem, že nejvíce negativně reagují jejich blízcí, nemusí být zcela správná. Dobrovolně bezdětní těmto postojům věnují větší pozornost a přiklánějí větší váhu, jelikož je pro ně názor blízkého okolí důležitý, což by mohl být důvod, proč jejich postoje vnímají jako negativnější.

Některé bezdětné ženy ve výzkumu uvádějí, že cítí lítost, a některé dokonce i velkou bezmoc, kvůli tomu, jak je jejich rozhodnutí negativně přijímáno a jak se cítí být nahlíženy. Přesto ani tlak okolí je ke změně nepřinutí. (Letherby 2002)

7.5.1 Odhalování rozhodnutí

Z důvodu stigmatizace a negativního nahlížení většinovou společností, je pro dobrovolně bezdětné odhalení svého názoru či rozhodnutí zátěžovou situací. Zejména pro ženy je „odhalení“ obtížnější ze dvou důvodů. Jedním z nich je fakt, že ve společnosti je mateřství spojováno se ženou více, než-li otcovství s mužem. V některých souvislostech se pojmy žena a matka zaměňují. (Mollen 2006) Druhým důvodem je

ženino okolí, které naléhavěji od ženy očekává potomka, než je tomu u mužského okolí a příbuzenstva. (Durham 2008)

Výzkum *The Rules-Based Process of Revealing Concealing the Family Planning Decisions of Voluntarily Child-Free Couples: A Communication Privacy Management Perspective* byl zaměřen na to, jak dobrovolně bezdětní, své rozhodnutí skrývají a odkrývají, podle různých hodnotících kritérií svého okolí. Tato kritéria byla podle výzkumu vymezena do čtyř typů: kulturní, genderová, motivační/kontextuální a riziku. (Durham 2008)

Kulturní kritéria se týkají toho, že dobrovolně bezdětní často zažívají velký stres, stud či vinu z důvodu rozdílných životních plánů, než kulturně očekávaných a předpokládaných. Především náboženská víra vyvolává v jedincích velký pocit studu a viny z jejich bezdětného života. Genderová kritéria, se týkají očekávání mateřství od žen více, než od mužů otcovství. Motivační a kontextuální kritéria sestávají z hodnotících soudů, které jsou očekávané od příjemců sdělení. Lidé byli více či méně ochotni sdělovat svoji volbu bezdětnosti, a to na základě toho, jakou reakci už od daného příjemce očekávali a podle stupně podobnosti s příjemcem sdělení. Více byli ochotni svěřit se blízkým rodinným příslušníkům a přátelům, u nichž si dovedli představit jejich reakci a očekávali menší míru odsouzení a větší pochopení. Kritéria riziku posuzují potenciální negativní a nežádoucí reakci při odhalení. Respondenti uvádějí, že od příjemců sdělení očekávají negativní reakce, které byly vesměs dvojího typu, první typ reakce byla lítost a druhá zloba a zklamání. Někteří účastníci uvedli, že očekávali zlost a zklamání, a místo toho se setkali spíše s lítostivou reakcí. (Durham 2008)

Zhodnocení těchto kritérií mnohdy vede k rozhodnutí svoji dobrovolnou bezdětnost skrývat. Až šestina respondentů uvedla, že považovali své přiznání za příliš riskantní, a proto jej před blízkými tajili. Nejčastěji uváděli tato dvě vysvětlení: obava z reakcí svých blízkých a strach z nepřijetí jejich rozhodnutí a následného vyloučení. (Durham 2008)

Volba dobrovolně bezdětných žen bývá mnohdy okolím marginalizována, čili není brána jako konečná a „dospělá“. Mnoho dobrovolně bezdětných se setkává po odhalení s reakcí, že „do toho ještě dorostou“ nebo „až najdeš toho pravého/tu pravou“. Okolí dobrovolně bezdětných žen, jejich rozhodnutí nevnímá jako konečné, jelikož se domnívá, že k tomu rozhodnutí dospějí. (Gillespie 2000) Pokud je rozhodnutí přijato jako konečné a neměnné, tak je explicitně u žen chápáno jako sobecké a neženské.

Popřípadě jsou ženy vnímány jako ty, které „o něco přicházejí“. Ženy se setkávají s reakcemi typu: „*pokud nechtějí dítě, nejsou ještě dostatečně vyspělé ženy, jelikož každá dospělá žena chce dítě*“. (Gillespie 2000) Muži se s negativními reakcemi setkávají v menší míře, což souvisí s chápáním mužského a ženského genderu a jeho naplněním. (Durham 2008)

Dobrovolně bezdětní uvedli, že po sdělení svého rozhodnutí nebýt rodičem, jejich blízcí často hledali jiná možná, a pro ně pochopitelná vysvětlení zvolené bezdětnosti, než pouze přijetí jejich vysvětlení svobodné volby. Lidé jsou vlídnější akceptovat tuto skutečnost, za předpokladu, že má žena zdravotní problémy, a proto se rozhodla nebýt matkou. Ženy ve výzkumu uvedly, že byly označeny nálepkou kariéristky, což je pro jejich blízké také akceptovatelný důvod k bezdětnosti, jelikož chápou ztíženou pozici ženy ve vyšších řídicích pozicích. (Gillespie 2000)

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývá fenoménem dobrovolné bezdětnosti, kterému je v České republice věnována výraznější pozornost zejména během posledních dvou desetiletí, a to z toho důvodu, že dobrovolná i nedobrovolná bezdětnost, vede k nižší porodnosti, a tím i k nižší reprodukci obyvatelstva.

Sociologicky lze dobrovolnou bezdětnost vysvětlit za pomoci normativních teorií, zabývajících se druhým demografickým přechodem, teorií individualizace jedinců a kulturní změny. Dále také teoriemi racionální volby jedinců, které vysvětlují volbu bezdětnosti jako výsledek racionálního uvažování a kalkulace. Jednou z nejdůležitějších teorií relevantních k této problematice je teorie hodnoty dítěte, která dítě chápe jako konečnou hodnotu, prostřednictvím které se již nedosahuje dalších cílů. Tato teorie vysvětluje stálý příklon k rodičovství, ačkoliv je při racionálním zvážení v dnešní době z mnoha hledisek nevýhodné.

Teorie hodnoty dítěte je v západních společnostech velmi rozšířená a lidé stále vnímají rodičovství jako přirozené a jako naplňující, což přispívá k výrazné stigmatizaci a stereotypizaci dobrovolně bezdětných jedinců. Ti jsou označováni za deviantní a jiné, jejich chování za nedospělé, popřípadě se setkávají s vyřčenou lítostí nad jejich situací. Sdělení záměru zůstat bezdětný je velmi zátěžovou situací, proto se mnozí dobrovolně bezdětní rozhodnou svoji volbu nesdělovat.

Dobrovolná bezdětnost je fenomén charakteristický pro euroamerickou civilizaci. Podle Hajnalovy teorie evropských rodin a také díky popisu demografického vývoje České republiky, jenž naznačuje, že se v současnosti česká společnost přibližuje v reprodukčním a rodinném chování společností západním, se domnívám, že výsledky z výzkumů zemí západní Evropy a Severní Ameriky jsou alespoň částečně relevantní i pro dobrovolnou bezdětnost v České republice. V této souvislosti tedy výsledné faktory a motivy prezentuji celkově pro západní společnost, do které zahrnuji i Českou republiku.

Ke zjištění motivů a faktorů dobrovolné bezdětnosti, následnému vytvoření modelu (viz str. 38) a pro popis stereotypizace, jsem zvolila jako přístup *review of research*, neboli přehled provedených výzkumů. Faktory a motivy jsem na základě výzkumu *Voluntarily Childfree Women: Experiences and Counseling Considerations*, jenž byl proveden v roce 2006, rozdělila do tří základních typů: faktory a motivy primární, dospělé a vlivu.

Primární motivy se utvářejí v raném věku. Lidé s nimi již vstupují do dospělého života a ovlivňují tedy jejich budoucí volby. Jedním z těchto motivů je vzdor k genderovým rolím, jenž se týká dobrovolně bezdětných žen. Tyto ženy vnímají svoje ženství nezávisle na pojmu mateřství. Identitu ženského genderu vnímají jinak a chtějí se osvobodit od rozšířené představy ženy jako matky. Tento motiv lze vysvětlit za pomoci teorie individualizace a kulturní změny, kdy dochází k posunu a změnám hodnot a norem jedinců a k jejich vyvázání ze společensky dodržovaných představ.

Volbu dobrovolné bezdětnosti může vědomě i nevědomě ovlivnit vztah s vlastními rodiči. Celkově také dětství a rodinné zázemí, ze kterého člověk pochází. Obdobným faktorem je i vlastní zkušenost s dětmi, která mohla zanechat výrazné negativní zážitky, jenž ovlivnily následný pohled na děti. Přesto významná část dobrovolně bezdětných udržuje blízký vztah s dětmi v rodině, a to zejména se synovci a neteřemi. Nelze tedy potvrdit stereotypizaci, že dobrovolně bezdětní mají negativní vztah k dětem. Velmi významným primárním faktorem je také absence mateřského pudu u žen. Mateřství pro ně nepředstavuje něco, co by chtěly zažít a děti v nich nevzbuzují lásku a něhu.

Faktory a motivy dospělé rozdělitelné na vnitřní a vnější a jsou ty, jenž působí na život dospělého jedince. Nejvýraznějším vnitřním motivem je v této oblasti svoboda, a to ve velmi širokém smyslu. Motiv svobodného rozhodování, přijímání možností a různých vlastních voleb je asi nejčastějším vysvětlením motivu svobody. Dobrovolná bezdětnost také skýtá možnost tvoření vlastní identity, jelikož poskytuje více času, a právě více možností a vlastních voleb, kým chce člověk být, ať už soustředěním se na volný čas nebo na kariérní postup. Bezdětnost také představuje svobodu starostí spojených s péčí o rodinu, ať už těch finančních či jiných. Tento aspekt finanční svobody a svobody starostí je upřednostňován spíše mladými jedinci a muži všeobecně, což souvisí s mužským genderem, kterému otcovství není natolik blízké, jako mateřství ženy, a také s racionální teorií, kdy se lidé rozhodují na základě toho, co mohou, než-li na základě toho, co chtějí.

Pro některé dobrovolně bezdětné může být významným vnějším faktorem životní prostředí, či prostředí ve kterém bydlí, a ve kterém si nepřejí vychovávat děti. Obdobným faktorem je jakýsi pocit bezpečí a zabezpečení, který je mnohdy pro jedince velmi důležitý. Znepokojivé mohou být společenské problémy jako obezita, násilí na dětech, civilizační choroby, šikana, drogy, atd. Závažnějším dospělým vnějším faktorem je také zdravotní stav, který může být překážkou a například negativně

ovlivňovat život dítěte, popřípadě by dítě mohlo zdědit genetickou nemoc po rodičích, což si oni nepřejí.

Dobrovolnou bezdětnost také ovlivňují faktory, jenž jsem nazvala souhrnně faktory vlivu. Na jedince působí, aniž by si to ve většině případů sám uvědomoval. Jedná se tedy spíše o charakteristiky dobrovolně bezdětných. Mezi tyto faktory patří partnerský vztah, což je nepochybně základní faktor rodičovství, ať už v otázce kvality vztahu, či délce jeho trvání a reprodukčních plánech.

Jako významný faktor se prokázalo vzdělání. Podle výzkumů je nejvyšší míra dobrovolné bezdětnosti právě mezi nejvzdělanějšími ženami. Čili investice do vzdělání může mít vliv na odkládání rodičovství a následnou bezdětnost. U mužů vzdělání jako faktor není příliš jasný, jelikož v některých zemích naopak muži s nejvyšším dosaženým vzděláním mají nejvyšší reprodukční záměry. Se vzděláním úzce souvisí faktor vlivu kariéry a financí. Zejména dobrovolně bezdětné ženy pracují na vyšších pracovních pozicích než matky, což vede k vyšší ekonomické a finanční nezávislosti, která může být právě faktorem jejich bezdětnosti, jelikož nepotřebují k sobě partnera, mohou si „dovolit“ svoji vlastní svobodu a identitu. Kariéra je významnějším faktorem u žen, než u mužů, protože genderově se předpokládá, že žena je více sblížena s potomkem, a bude o něj více pečovat. Naopak i nevydařená kariéra a nestabilní pracovní pozice jsou také faktorem bezdětnosti, ve smyslu nejistého finančního příjmu a tedy zabezpečení dítěte či celé rodiny.

Náboženství je také faktorem vlivu, jelikož podle výzkumů dobrovolně bezdětní mají velmi nízkou míru náboženského vyznání. Toto platí také zejména pro ženy. I tyto faktory vlivu lze vysvětlit za pomoci teorie kulturní změny. Jedinci se spíše orientují k postmaterialistickým hodnotám, jako je právě vlastní identita, svoboda v rozhodování, možnostech, autonomie, uznání a uspokojení, k čemuž přispívá vyšší dosažené vzdělání a nižší míra náboženského vyznání.

Jako faktor vlivu může působit i stereotypizace a stigmatizace okolí na dobrovolně bezdětné, kteří díky tomu, že nesdílejí většinovou hodnotu společnosti, jsou označováni jako ti „jiní“, deviantní a rebelující. S touto mírou negativního vnímání společnosti dobrovolně bezdětných je pro některé jedince těžké otevřeně přiznat svoji volbu, což může vést i k neodhalení svého záměru. Okolí reaguje několika způsoby, a to že tuto volbu nepřijímá a neuznává, ale vnímá ji pouze jako dočasnou, kterou změní, až potkají správného partnera. Nebo naopak tuto volbu okolí přijme, ale snaží se vymyslet pro ni jiné příčiny a důvody, kterými ji ospravedlňují. Okolí mnohdy varuje dobrovolně

bezdětné, že svého rozhodnutí budou litovat. Stereotypizace může mít vliv na vztah bezdětných k lidem, kteří mají děti, a na zveřejňování reprodukčního záměru, což z tohoto rozšířeného fenoménu dělá citlivé téma a znesnadňuje získání dat.

Domnívám se, že prozkoumání a vytvoření modelu faktorů a motivů napříč zeměmi západní civilizace napomohlo porozumění dobrovolné bezdětnosti. Porozumění a pochopení faktorů a motivů je podle mého názoru důležité pro snahu snižovat míru této volby, aby nedocházelo k jejímu nárůstu, jenž by mohl mít negativní důsledky na společnost. Nicméně jsem si vědoma komplexnosti tohoto fenoménu, jenž může být založen na mnoha dalších faktorech a vlivech, které jsem touto prací neobsáhla, a také tvořen osobností a individualitou každého jedince. Jedním z momentů, které by bylo zajímavé v rámci výzkumných aktivit dále rozpracovávat je vliv médií na dobrovolnou bezdětnost. Další oblasti tohoto fenoménu, jejichž prozkoumání by přispělo k lepšímu porozumění a využití informací jsou aktuální data k veřejnému mínění mladých lidí do 25 let na dobrovolnou bezdětnost. Celkově jsem zaznamenala chybějící údaje o dobrovolné bezdětnosti v České republice, z hlediska počtů dobrovolně bezdětných jedinců, ale i výzkumů na téma jejich motivů a faktorů. Tento nedostatek dat potvrzuje má zjištění, že dobrovolná bezdětnost je velmi citlivé téma a je těžko empiricky uchopitelná.

Summary

This thesis deals with the phenomenon of voluntarily childlessness in the Czech Republic and other countries. Especially for the last twenty years the attention has been focused on the phenomenon, because voluntary and also involuntary childlessness lead to lower birth-rates and lower reproduction of the population.

Sociological theories relevant to childlessness are the theory of the second demographic transition, theory of individualism and theory of cultural choice. The theory of rational choice is relevant as well since it explains childlessness as a decision of economical calculation. The most significant one to voluntary childlessness is a value of children theory, that explains the lasting trend of parenthood. This theory contributes to stigmatization and stereotypization of childfree people.

The voluntary childlessness is typical for European countries and the countries of North America, but according to demographic data and Hajnal's theory of European

families the Czech Republic can be included to the western European countries and the findings can be applied to the Czech society.

In the paper I have used the review of the research to explore and understand the factors and motives of voluntary childless people to their decision of not having children. I divided factors and motives into three types: primary factors and motives, adult factors and motives and motives and factors of influence. Primary factors and motives are made in an early age. These are a resistance of typical gender roles, relationship with parents and experience with children. Adult factors and motives are internal and external. The most significant internal factor is freedom in many different ways such as a freedom of choices, freedom of making decisions, freedom of responsibility, freedom of time, freedom of own identity and others. External factors are health problems and also the environment and society.

The influence factors are hidden. Voluntary childfree people don't consider them as influential. These factors and motives are the relationship with the partner, education, religion, career and the level of stigmatization and stereotypization.

Voluntarily childless or childfree people are labeled as deviant, abnormal and different. The society is not open to their voluntary decision. It makes childfree people not open to tell their decision because even their closest people tend to think out other reasons of their childlessness. Very often their family and friends don't consider the decision as final or they think that there are other reasons for not having a child. There is also a stereotype that voluntarily childless people regret when they are older, but the stereotype wasn't exactly confirm in the researches. Also other significant stereotype that childfree people don't have a positive attitude to children wasn't confirm, but the researches have shown that these people very often have close relationship with children in their families.

I consider the exploration and creation of the model of factors and motives helpful to understanding of voluntarily childless people and as an effort of decreasing the rate of this reproductional choice in order to prevent some threats connected with ageing population.

Literatura

ABMA, C.J., MARTINEZ, G.M. Childlessness Among Older Women in the United States: Trends and Profiles. *Journal of Marriage and Family*. [online]. 2006, roč. 68, č. 4, s. 1045-1056 [cit. 2013-05-3].

Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&hid=4>>

ALBERTINI, Marco., KOHLI, Martin. What childless older people give : is the generational link broken?. *Ageing & Society* [online]. 2009, roč. 29, č. 8 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <<http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/195636294/fulltext?accountid=15618>>

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. 1. vyd. Praha: SLON, 2004. 431s. ISBN 80-86429-32-6.

BASTEN, Stuart. Voluntary childlessness and being Childfree. In: *The Future of Human Reproduction: Working Paper #5* [online]. University of Oxford, 2009 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <http://www.spi.ox.ac.uk/fileadmin/documents/pdf/Childlessness_-_Number_5.pdf>

BURES, R.M., KOROPECKYJ -COX T., LOREE, M. Childlessness, Parenthood, and Depressive Symptoms Among Middle-Aged and Older Adults. *Journal of Family Issues*. [online]. 2009, roč. 30, č. 5, s. 670-687 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <<http://jfi.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/30/5/670.full.pdf+html>>

DELYSER, Gail. At Midlife, Intentionally Childfree Women and Their Experiences of Regret. *Clinical Social Work Journal* [online]. 2012, roč. 40, č. 1, s. 66-74 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&vid=9&hid=101>>

DURHAM, W.T. The Rules-Based Process of Revealing/Concealing the Family Planning Decisions of Voluntarily Child-Free Couples: A Communication Privacy Management Perspective. *Communication Studies* [online]. 2008, roč. 59, č. 2, s. 132-147 [cit. 2013-05-03].

Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&hid=101>>

GILLESPIE, Rosemary. When no means no: Disbelief, disregard and deviance as discourses of voluntary childlessness. *Women's Studies International Forum* [online]. 2002, roč. 32, č. 2, s. 223-234 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z

<<http://www.sciencedirect.com.ezproxy.is.cuni.cz/science/article/pii/S0277539500000765>>

GILLESPIE, Rosemary. Childfree and feminine: Understanding the gender identity of voluntarily childless women. *Gender & Society* [online]. 2003, roč. 17, č. 1, s. 122-136 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z

<<http://gas.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/17/1/122.full.pdf+html>>

GONZÁLEZ, M.J., JURADO-GUERRERO, T. Remaining childless in affluent economies: a comparison of France, West Germany, Italy and Spain, 1994–200. *European Journal of Population* [online]. 2006, roč. 22, č. 4, s. 37-352 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&hid=105>>

HAMPLOVÁ, Dana. Postoje k manželství a rodičovství. In: FIALOVÁ, Ludmila., HAMPLOVÁ, Dana, KUČERA, Milan, VYMĚTALOVÁ Simona. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 67-98. ISBN 80-85850-87-7

HAMPLOVÁ, Dana. Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním. [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003 [cit. 2013-05-03]. ISBN 80-7330-029-X. Dostupné z <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/198_03-4%20text%20pro%20tisk.pdf>

HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, 153 s. ISBN 80-7330-092-3.

HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 264 s. ISBN 978-80-7419-020-9 .

KEIZER, Renske., DYKSTRA, Pearl A., POORTMAN, Anne-Rigt. Childlessness and Norms of Familial Responsibility in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies* [online]. 2011, roč. 42, č. 4, s. 421-438 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&vid=14&hid=105>>

KUČERA, M. Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. In: FIALOVÁ, L., D. HAMPLOVÁ, M. KUČERA a S. VYMĚTALOVÁ. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 44-66. ISBN 80-85850-87-7.

KUCHAŘOVÁ, Věra., TUČEK, Milan. *Sociálně ekonomické souvislosti rodinného chování mladé generace v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 1999, 90 s. ISBN 80-238-5199-3.

LEATHERBY, Gayle. Childless and Bereft?: Stereotypes and Realities in Relation to 'Voluntary' and 'Involuntary' Childlessness and Womanhood. *Sociological Inquiry* [online]. 2002, roč. 72, č. 1, s. 7-20 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=17&sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&hid=4>>

METTINEN. Voluntary or Involuntary Childlessness? Socio-Demographic Factors and Child- lessness Intentions among Childless Finnish Men and Women aged 25-44. *Finnish Yearbook of Population Research* [online]. 2010, č. 45, s. 5-24 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&vid=20&hid=107>>

MOLLEN, Debra. Voluntarily Childfree Women: Experiences and Counseling Considerations. *Journal of Mental Health Counseling* [online]. 2006, roč. 28, č. 3, s. 269-282 [cit. 2013-05-03].

Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=20&sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&hid=15>>

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1.vyd., Praha: SLON, 1999, 250 s. ISBN 80-85850-75-3.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd., upravené. Praha: SLON, 2008, 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

PARK, Kristin. Choosing Childlessness: Weber's Typology of Action and Motives of the Voluntarily Childless. *Sociological Inquiry* [online]. 2005, roč. 75, č. 3, s. 372-402 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z

<<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&vid=22&hid=15>>

PORTANTI, Martina., WHITWORTH, Simon. A comparison of the characteristics of childless women and mothers in the ONS Longitudinal Study. *Population Trends* [online]. 2009, roč. 136, summer, s. 10-20 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <<http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/230484654/fulltextPDF?accountid=15618>>

RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2001, 265 s. ISBN 80-86429-01-6.

SOBOTKA, Tomáš. Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research* [online]. 2008, roč. 19, č. 8, s. 171-224 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/8/19-8.pdf>>

SOBOTKA, Tomáš. Bezdětnost v České republice. In: HAMPLOVÁ, Dana., ŠALAMOUNOVÁ, Petra, ŠAMANOVÁ, Gabriela. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-082-6.

SOMERS, Marsha D. A Comparison of Voluntarily Childfree Adults and Parents. *Journal of Marriage and Family*. 1993. roč. 55, č. August, s.643-650 [cit. 2013-05-03]
Dostupné z

<<http://www.jstor.org/discover/10.2307/353345?uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21102252127617>>

TANTURRI, Maria L., MENCARINI, Letizia. Childless or Childfree? Paths to Voluntary Childlessness in Italy. *Population & Development Review*. 2008, roč. 34, č. 1, s. 51-77.

Dostupné z <<http://ehis.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=23&sid=0ad45640-7850-4ccd-8b9d-b1efa736298a%40sessionmgr15&hid=110>>

ZAMYKALOVÁ, Lenka. Mediální reflexe bezdětnosti v české společnosti mezi lety 1994-2004. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. In: HAŠKOVÁ, Hana., ŠALAMOUNOVÁ, Petra., VÍZNEROVÁ, Hana., ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006.